

Derde keer experimenteren met het nieuwe stembiljet tijdens gemeenteraads- verkiezingen 2026

In dit verslag

1	Inleiding	5
2	Doelstelling en context	8
	2.1 Doelstelling	8
	2.2 Context	9
3	Aanpassingen na de experimenten tijdens de Tweede Kamerverkiezing van 29 oktober 2025	11
	3.1 De basis is hetzelfde	11
	3.2 Kleine wijzigingen	14
4	Onderzoekopzet	16
	4.1 Onderzoeksvraag	16
	4.2 Betrokken gemeenten	17
5	Uitslagen	23
	5.1 Uitslagen totaal	23
	5.2 Uitslagen per gemeente	25
	5.3 Redenen van ongeldigheid totaal	26
	5.4 Redenen van ongeldigheid per gemeente	28
	5.5 Stemmen op de lijsttrekker	29
	5.6 Aantal keer nieuw stembiljet uitgereikt	31
	5.7 Wat verder opvalt	31

6	Bevindingen onder kiezers	34
6.1	Over de deelnemers aan de enquête	34
6.2	De waardering van de kiezer voor het gemak van het gebruik van het stembiljet in het stemhokje	35
6.3	De waardering van de kiezer voor het gebruik van het boekje met de lijst met kandidaten in het stemhokje	37
6.4	De wijze waarop de kiezer zijn keuze van een kandidaat bepaalt	39
6.5	De mate waarin kiezers tijdens het invullen bewust een partij kiezen	43
6.6	De mate waarin de kiezers zich voorbereid voelden	44
6.7	De waardering van de kiezer voor de informatie en uitleg vooraf	45
6.8	Wat verder opviel	48
6.9	Bevindingen kiezers die hebben gestemd met behulp van de mal	48
7	Bevindingen onder stembureauleden en tellers	53
7.1	Of en in welke mate de stembureauleden het tellen van de nieuwe stembiljetten eenvoudiger vonden	53
7.2	De waardering van de stembureauleden voor het instructiemateriaal	56
7.3	De impact van het gebruik van het nieuwe stembiljet op de werkzaamheden van stembureauleden	59
8	Bevindingen onder de gemeentelijke verkiezingsteams (inclusief leveranciers)	61
8.1	Vorbereiding en werkdruk	62
8.2	Verkiezingsdrukwerk	63
8.3	Logistiek	63
8.4	Training van stembureauleden	64
8.5	Ondersteuning organisatie vanuit BZK	65
8.6	Tellen	66
8.7	Bevindingen onder leveranciers	66
8.8	Adviezen ter verbetering	66
9	Analyse teltijden	69
10	Aanbevelingen naar aanleiding van de onderzoeksresultaten	72
	BIJLAGEN	73

Let op

- De tabellen en staafdiagrammen in deze rapportage geven per onderdeel de resultaten in percentages weer.
- Voor de leesbaarheid zijn de percentages afgerond op hele getallen.
- Het kan daardoor voorkomen dat tabellen optellen tot soms 101% of soms 99%.

1

Inleiding

1 Inleiding

Het stembiljet bij verkiezingen is groot en daardoor lastig te gebruiken. Daarom werkt het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) sinds 2012 aan de ontwikkeling van een nieuw, kleiner stembiljet. Vanaf 2024 worden er experimenten uitgevoerd om zichtbaar te maken hoe het nieuwe stembiljet in de praktijk werkt voor kiezers, stembureauleden, gemeenten en leveranciers van verkiezingsmaterialen. Voor u ligt het verslag van de evaluatie van de experimenten die plaatsvonden tijdens de gemeenteraadsverkiezingen op 18 maart 2026.

Eerdere experimenten

Tijdens de verkiezing van het Europees Parlement op 6 juni 2024 werd voor de eerste keer geëxperimenteerd met het nieuwe stembiljet. Dit gebeurde in vijf gemeenten. Aanvankelijk zouden tijdens de gemeenteraadsverkiezingen in 2026 voor de tweede keer experimenten plaatsvinden, maar door de tussentijdse Tweede Kamerverkiezing gebeurde dat al op 29 oktober 2025. In verband met de benodigde voorbereidingstijd, werd tijdens deze vervroegde Tweede Kamerverkiezing alleen in de gemeenten die al eerder meededen met het experiment gestemd met het nieuwe stembiljet.

Voor de derde keer experimenten met model 2

Op de dag van stemming van de gemeenteraadsverkiezingen op 18 maart 2026 is voor de derde keer geëxperimenteerd. Met een nieuw model stembiljet dat in de toelichting bij de ‘Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljetten’ wordt beschreven als model 2 (hierna: het nieuwe stembiljet). Het stemmen met het nieuwe stembiljet is geëvalueerd op basis van artikel 18 van het ‘Tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten’. De onderzoeksopzet en onderzoeksvragen zijn op 4 maart 2026 naar de Tweede Kamer gestuurd¹.

Van tien naar negentien gemeenten

Aan de onderzoeken rondom de laatste experimenten deden negentien gemeenten mee. Het gaat om elf experimenteergemeenten waar op 18 maart 2026 is gestemd met het nieuwe stembiljet. En acht referentiegemeenten waar is gestemd met het huidige stembiljet om de resultaten te kunnen vergelijken. Vier van de elf

¹ Kamerstukken II, 2025/26, 35165, nr. 107 <https://zoek.officiëlebevestigingen.nl/kst-35165-107.html>

experimenteergemeenten deden ook mee aan de eerdere experimenten. In de andere zeven gemeenten stemden kiezers op 18 maart 2026 voor het eerst met het nieuwe stembiljet.

Een andere context

De context was dit keer in meerdere opzichten anders dan tijdens de eerdere experimenten. Ten eerste was er nu sprake van een verschil in ervaring tussen de gemeenten: vier van de elf gemeenten deden voor de derde keer mee en zeven gemeenten voor het eerst. Ten tweede deden dit keer meer gemeenten mee met meer dan 100.000 inwoners. Naast Alphen aan den Rijn ook Nijmegen, 's-Hertogenbosch en Leiden. Ten derde ging het voor het eerst om lokale verkiezingen, waarbij de kiezersgroep diverser is en er grote verschillen zijn tussen de aantallen partijen en kandidaten per gemeente. Bovendien vond er in de gemeente 's-Hertogenbosch tegelijk een bestuursraadverkiezing plaats.

Kwantitatief en kwalitatief onderzoek

De onderzoeken in het kader van deze evaluatie vonden plaats in aanloop naar, tijdens en binnen enkele dagen na afloop van de stemming voor de verkiezing van de leden van de gemeenteraden op 18 maart 2026. Net als bij de vorige experimenten zijn meerdere onderzoeksmethodes ingezet: zowel kwantitatief (enquêtes onder de verschillende doelgroepen, analyse van uitslagen, processen-verbaal en teltijden) als kwalitatief (onder andere 1-op-1-interviews met kiezers).

In deze evaluatie

Hoofdstuk 2 gaat over het doel en de context van deze laatste experimenten. Hoofdstuk 3 beschrijft kort het nieuwe model stembiljet en wat er in de middelen en voorlichting is veranderd naar aanleiding van eerdere experimenten. Hoofdstuk 4 gaat over de uitvoering van het onderzoek. Hoofdstuk 5 vat de uitslagen samen. In de hoofdstukken 6 tot en met 8 staan de uitkomsten van de onderzoeken onder kiezers, stembureauleden en gemeenten en leveranciers. Hoofdstuk 9 bevat een analyse van de teltijden op basis van de ingevulde processen-verbaal. En hoofdstuk 10 geeft tot slot op basis van de onderzoeksresultaten een aantal aanbevelingen voor het vervolg van de experimenten met het nieuwe stembiljet.

2

**Doelstelling
en context**

2 Doelstelling en context

2.1 Doelstelling

Net als bij eerdere experimenten is het doel van de experimenten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen om zichtbaar te maken hoe het nieuwe stembiljet in de praktijk werkt voor kiezers, stembureauleden, gemeenten en leveranciers van verkiezingsmaterialen. De evaluatie geeft inzicht in de volgende aspecten:

1. Effecten op de manier waarop de kiezer zijn stem uitbrengt

Bereiden kiezers met het nieuwe stembiljet zich bijvoorbeeld vaker voor door de kandidaat van hun keuze thuis op te zoeken? En is er waarneembare invloed op het al dan niet bewust kiezen voor een specifieke kandidaat?

2. Effecten op hoe kiezers het nieuwe stembiljet ervaren

In hoeverre vinden kiezers het nieuwe stembiljet goed leesbaar, gemakkelijk en prettig in gebruik?

3. Bruikbaarheid en effecten van de ingezette middelen en materialen

Welke middelen hebben kiezers gezien voorafgaand aan de verkiezingen en in hoeverre voelden zij zich voldoende geïnformeerd? Zijn er aanknopingspunten om de middelen en voorlichting aan te scherpen? En gebruiken zij het boekje met de lijsten met kandidaten in het stemhokje?

4. Effecten op de organisatie en uitvoering voor stembureauleden en gemeenten

Hoe ging de organisatie vooraf, hoe verliep de verkiezingsdag zelf, voelden de gemeentelijke verkiezingsteams en de stembureauleden zich voldoende voorbereid en waren er verbeterpunten?

5. Verschil op bovenstaande punten tussen ervaren gemeenten en nieuwe gemeenten

En als er verschillen zijn: waar worden deze door veroorzaakt?

6. Voor ervaren gemeenten: verschil op bovenstaande punten tussen deze en eerdere experimenten

In de vier ervaren gemeenten wordt het lerend vermogen onder kiezers, stembureauleden en verkiezingsteams in kaart gebracht. Hetzelfde geldt voor de leveranciers van verkiezingsmaterialen.

2.2 Context

Mix van nieuwe en ervaren gemeenten

Tijdens de experimenten bij de gemeenteraadsverkiezingen stemden de kiezers in elf gemeenten met het nieuwe stembiljet. Zeven van deze gemeenten deden dat voor het eerst en vier gemeenten voor de derde keer. Die mix biedt de kans om de resultaten en de waardering van kiezers, stembureauleden, tellers en verkiezingsteams van ‘nieuwe’ en ‘ervaren’ gemeenten met elkaar te vergelijken.

Lokale verkiezingen

Bij de eerdere experimenten ging het om landelijke verkiezingen, nu om gemeentelijke verkiezingen. Dat betekent dat er grote verschillen waren tussen de experimenteer-gemeenten. Zo liep het aantal partijen dat meedeed aan de verkiezingen uiteen van vier tot achttien. Een gemeentelijke verkiezing brengt ook een andere dynamiek met zich mee voor de gemeentelijke verkiezingsteams: de betrokkenheid vanuit de raad is over het algemeen groot. Bovendien zijn er meer mensen die mogen stemmen: ook inwoners zonder Nederlandse nationaliteit, waardoor de kiezersgroep nog diverser is en vaker niet-Nederlandstalig.

Meer grotere gemeenten

Vergeleken met de eerdere experimenten namen dit keer meer gemeenten deel met meer dan 100.000 inwoners. Bij de Europees Parlementsverkiezing en de Tweede Kamerverkiezing was Alphen aan den Rijn de grootste experimenteergemeente met ruim 117 duizend inwoners, nu kwamen 's-Hertogenbosch (ruim 162 duizend inwoners), Leiden (ruim 130 duizend) en Nijmegen (bijna 190 duizend) daar qua omvang ruim boven. Dit kan een rol spelen, bijvoorbeeld als het gaat om het aantal verschillende doelgroepen dat dit keer kon stemmen en de organisatie van en communicatie over het nieuwe stembiljet.

3

**Aanpassingen na
de experimenten
tijdens de Tweede
Kamerverkiezing
van 29 oktober
2025**

3 Aanpassingen na de experimenten tijdens de Tweede Kamerverkiezing van 29 oktober 2025

3.1 De basis is hetzelfde

Op 17 februari 2026 stuurde de minister van BZK de evaluatie van de experimenten met het nieuwe stembiljet tijdens de Tweede Kamerverkiezing aan de Tweede Kamer. De belangrijkste conclusies hieruit zijn dat het experiment goed is verlopen, dat er een daling was in het aantal ongeldige stemmen ten opzichte van de eerdere experimenten, dat kiezers enthousiast waren, dat het telproces sneller efficiënter verliep en dat de extra voorlichting aan kiezers (vooraf en in het stemlokaal) effectief leek te zijn.

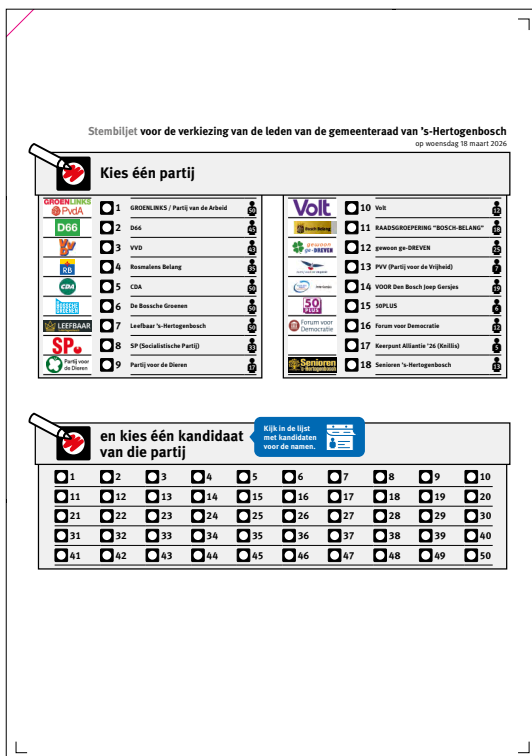
Op basis van deze positieve resultaten, om het leereffect van de ervaren experimenteergemeenten te versterken en vanwege de korte doorlooptijd tussen de Tweede Kamer- en de gemeenteraadsverkiezing, zijn op het nieuwe stembiljet en in de lijsten met kandidaten geen wijzigingen aangebracht. In deze paragraaf wordt kort toegelicht hoe het nieuwe stembiljet en de lijsten met kandidaten eruitzien.

Het nieuwe stembiljet

Het nieuwe stembiljet heeft een handzaam A3-formaat (29.7cm x 42 cm). Op de bovenste helft staan de logo's en namen van de partijen. Op de onderste helft staan de nummers van de kandidaten. Er staan geen namen van kandidaten op het stembiljet. Die namen kunnen de kiezers opzoeken in de losse lijsten met partijen en kandidaten.

Het nieuwe stembiljet voldoet aan strikte normeringen op het gebied van toegankelijkheid en verwerkbaarheid. Het nieuwe stembiljet is in vergelijking met het huidige stembiljet

- beter te hanteren door kiezers,
- beter leesbaar voor laaggeletterde en slechtziende kiezers,
- beter te gebruiken in combinatie met hulpmiddelen, zoals de stemmal voor blinde en slechtziende kiezers,
- beter te hanteren door stembureauleden bij het tellen,
- (in de toekomst) elektronisch te tellen.

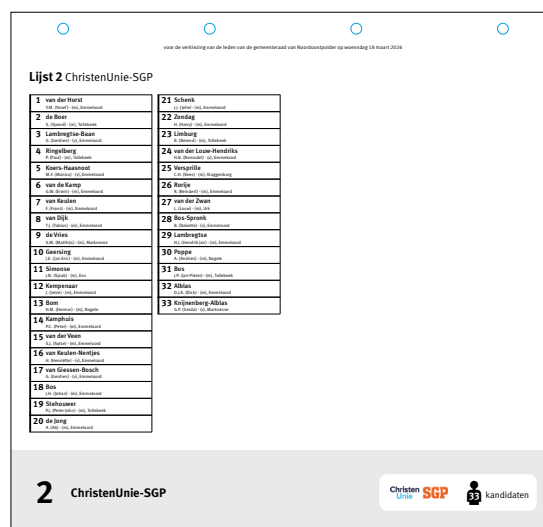

Afbeelding 1: Het stembiljet voor de gemeenteraadsverkiezing (gemeente 's-Hertogenbosch) van 18 maart 2026.

De drie lijsten met kandidaten

Kiezers kunnen de naam en het nummer van de kandidaat op wie zij willen stemmen, opzoeken op een van de drie soorten lijsten met kandidaten.

1. Het boekje met partijen en kandidaten in het stembokje

Afbeelding 2: Het boekje met de lijst met kandidaten in het stembokje (gemeente Noordoostpolder).

2. De poster met partijen en kandidaten in het stemlokaal
Zie bijlage II voor afbeelding.
3. De lijst met partijen en kandidaten die kiezers thuis vooraf ontvangen
Zie bijlage II voor afbeelding.

3.2 Kleine wijzigingen

Na de experimenten tijdens de Tweede Kamerverkiezing zijn enkele kleine wijzigingen doorgevoerd in de uitleg over het nieuwe stembiljet. Deze wijzigingen zouden een bijdrage moeten leveren aan het verder verlagen van het percentage ongeldige stemmen. Op deze kleine wijzigingen na zijn de gebruikte communicatiemiddelen hetzelfde gebleven. Een overzicht van alle middelen staat in bijlage II en de kiezersreis met alle voorlichtingsmiddelen in bijlage III.

3.2.1 Minder aandacht voor één vakje bij een partij

Binnen het experiment geldt een stembiljet waarop alleen een vakje bij een partij is ingekleurd als een geldige stem op de lijsttrekker van die partij. Deze mogelijkheid werd bij de eerdere experimenten niet actief gecommuniceerd aan de kiezers, maar was nog wel opgenomen in de flyer bij de stempas met de uitleg over het nieuwe stembiljet. Bij de laatste experimenten is een opmerking die verwijst naar deze mogelijkheid weggelaten uit de flyer. Tijdens eerdere experimenten leek deze opmerking bij een aantal kiezers en stembureauleden voor verwarring te zorgen. Alle communicatie is er tenslotte op gericht om stembureauleden én kiezers te doordringen van het mantra: ‘kleur twee vakjes rood, één bij de partij en één bij een kandidaat van die partij.’

3.2.2 Extra aandacht voor uitleg aan kiezers door stembureauleden

Bij de eerste experimenten tijdens de Europees Parlementsverkiezing was de uitleg aan kiezers door stembureauleden nog facultatief. Aan kiezers werd gevraagd of ze uitleg wilden. Bij de experimenten tijdens de Tweede Kamerverkiezing was het uitgangspunt dat elke kiezer uitleg kreeg, of men wilde of niet. Deze insteek werd gewaardeerd, zowel door stembureauleden als door kiezers. Ook leek het resultaat op te leveren: het aantal ongeldige stemmen daalde. Daarom is er tijdens de laatste verkiezingen weer vol ingezet op het geven van uitleg door stembureauleden. In de nieuwe experimenteergemeenten kwamen er fysieke trainingen speciaal voor uitleggevers. En in de ervaren experimenteergemeenten kwamen extra externe uitleggevers op stembureaus waar tijdens de Tweede Kamerverkiezing relatief vaak ongeldig werd gestemd.

4

Onderzoeksopzet

4 Onderzoeksopzet

Om een goede vergelijking tussen de verschillende experimenten te kunnen maken, komen de onderzoeksopzetten bij alle experimenten sinds 2024 grotendeels overeen. Op een aantal punten zijn er verschillen. Voor een uitgebreide beschrijving van de onderzoeksopzet, de gebruikte vragenlijsten, gehanteerde protocollen en afwijkingen tussen de onderzoeken wordt verwezen naar de brief die de minister op 19 september 2025 naar de kamer stuurde², en naar het evaluatieplan met bijlagen dat op 22 april 2024 en op 4 maart 2026 naar de Tweede Kamer³ is gestuurd. Hierna wordt het onderzoek op hoofdlijnen beschreven.

4.1 Onderzoeksvraag

Het doel van een experiment is om zichtbaar te maken hoe een nieuw model stembiljet in de praktijk werkt voor kiezers, stembureauleden, gemeenten en leveranciers van verkiezingsmaterialen. Omdat er nu voor de derde keer is geëxperimenteerd, moet de evaluatie ook inzicht geven in het lerend vermogen en ontwikkelingen in de tijd: zijn er veranderingen als kiezers vaker met het nieuwe stembiljet stemmen? Hoe zit dat met gemeenten en leveranciers van verkiezingsmaterialen die vaker werken met het nieuwe stembiljet? En in hoeverre helpen de ervaringen opgedaan bij eerdere experimenten gemeenten die voor het eerst werken met het nieuwe stembiljet?

Tot slot is bij de evaluatie van deze laatste experimenten geprobeerd een antwoord te vinden op de vraag in hoeverre het evident is dat bij een ongeldige stem door keuze op een niet-bestaande kandidaat, wel is gestemd op de partij waarop de kiezer wilde stemmen. Dit naar aanleiding van het advies van de Kiesraad om een stem op een niet-bestaande kandidaat te beschouwen als een geldige stem op de lijsttrekker⁴.

² Kamerstukken II, 2025/26, 35165, nr. 93 <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-35165-93.html>

³ Kamerstukken II 2021/22, 35165, nr. 15 en Kamerstukken II 2021/22, 35165, nr. 107.

⁴ Advies Evaluatie Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljetten van 12 november 2024, <https://www.kiesraad.nl/adviezen-en-publicaties/adviezen/2024/11/12/advies-evaluatie-tijdelijke-experimentenwet-nieuwe-stembiljetten>

De centrale onderzoeksvraag luidde: ‘Hoe werkt het stembiljet model 2 in de praktijk, voor kiezers, stembureauleden, gemeenten en leveranciers van verkiezingsmaterialen?’. De evaluatie moet daarvoor inzicht geven in:

1. de effecten van het stemmen met het nieuwe stembiljet op de wijze waarop de kiezer zijn stem uitbrengt;
2. de effecten van het stemmen met het nieuwe stembiljet op hoe kiezers het nieuwe stembiljet ervaren, met name waar het gaat om de relatie tussen kiezer en gekozene;
3. de bruikbaarheid en de effecten van de ingezette middelen en materialen;
4. de effecten van het gebruik van het nieuwe stembiljet op de uitvoerbaarheid voor stembureauleden en gemeenten;
5. de organisatorische consequenties van het gebruik van het nieuwe stembiljet;
6. het lerend vermogen van stembureauleden, kiezers, verkiezingsteams van gemeenten en leveranciers in gemeenten waar al eerder werd gestemd met het nieuwe stembiljet.

4.2 Betrokken gemeenten

Bij de evaluatie waren negentien verschillende gemeenten verspreid over Nederland betrokken:

- vier ervaren experimenteergemeenten – daar werd voor de derde keer gestemd met het nieuwe stembiljet;
- zeven nieuwe experimenteergemeenten - daar werd voor de eerste keer gestemd met het nieuwe stembiljet;
- acht referentiegemeenten – daar werd gestemd met het huidige stembiljet. Het gaat om acht gemeenten die qua inwoneraantal, bevolkingssamenstelling en stemgedrag bij vorige verkiezingen vergelijkbaar zijn met de experimenteergemeenten. Onderzoeksresultaten uit de referentiegemeenten dienden om de resultaten uit de experimenteergemeenten mee te kunnen vergelijken. Alle referentiegemeenten waren nieuw: geen van deze gemeenten deed mee aan eerdere experimenten.

Tabel 1: Aantal kiesgerechtigden in de experimenteer- en referentiegemeenten

Ervaren experimenteer-gemeenten	Kiesgerechtigden	Bijbehorende referentiegemeenten	Kiesgerechtigden
Alphen a/d Rijn	92.700	Dordrecht	98.000
Boekel	9.300	Someren	16.300
Tynaarlo	27.500	Heiloo	20.000
Midden-Delfland	15.200	Teylingen	30.900
Nieuwe experimenteer-gemeenten		Bijbehorende referentiegemeenten	
's-Hertogenbosch	130.100	Breda	152.500
Leiden	105.800		
Nijmegen	154.800		
Gouda	61.500	Stichtse Vecht	51.700
Soest	38.100		
Meerijstad	68.300	Land van Cuijk	76.300
Noordoostpolder	39.600	Dronten	35.100

In deze gemeenten hebben zich voorafgaand aan en op de dag van stemming geen bijzonderheden voorgedaan die van invloed zouden kunnen zijn op uitkomsten van de evaluatie.

4.3 Uitvoering onderzoeken op 18 maart

Het gebruik van het nieuwe stembiljet tijdens de verkiezing op 18 maart is geëvalueerd door middel van kwantitatief en kwalitatief onderzoek. De volgende onderzoeken vonden plaats:

- kwantitatief onderzoek onder kiezers en stembureauleden bij experimenteer- en referentiegemeenten;
- kwalitatief onderzoek onder kiezers;
- kwalitatief onderzoek onder projectleiders en anderen, betrokken bij de gemeentelijke organisatie van de experimenteergemeenten;
- analyse van de processen-verbaal en andere openbare data.

4.3.1 Kwantitatief onderzoek onder kiezers en stembureauleden

Belangrijk doel van het evaluatieonderzoek is om representatieve uitspraken te kunnen doen over een grotere groep kiezers. Hiervoor is het belangrijk dat er een representatieve steekproef wordt gehouden onder kiezers. Daarmee worden cijfermatige inzichten opgehaald, waarbij ook groepen met elkaar kunnen worden vergeleken. De methode die voor deze evaluatie is gebruikt is een enquête.

De volgende kwantitatieve onderzoeken zijn uitgevoerd:

1. Een 1-op-1-enquête onder minimaal 400 kiezers⁵ per gemeente direct bij de uitloop uit het stemlokaal nadat ze hebben gestemd.
2. Een online enquête onder de stembureauleden die is uitgezet in de dagen na de stemming. Het streven was dat minimaal 70%⁶ van stembureauleden en tellers zou reageren. Dat is niet overal gelukt.

De vragenlijsten komen grotendeels overeen met de vragenlijsten die werden gebruikt tijdens de Tweede Kamerverkiezing in 2025, en die op 19 september 2025 samen met de onderzoeksopzet aan de Tweede Kamer zijn gestuurd⁷.

Uiteindelijk deden 15.553 kiezers mee aan het onderzoek direct na afloop van het stemmen: 7.198 in de experimenteergemeenten en 8.355 in de referentiegemeenten. In alle gemeenten werden (ruim) meer enquêtes afgenomen dan het minimale aantal van 400. De resultaten van de enquête onder kiezers staan in hoofdstuk 6. Zie bijlage IV voor alle uitkomsten van de enquête onder kiezers direct na het stemmen.

Daarnaast vulden 4.179 stembureauleden de online vragenlijst in: 3.067 in de experimenteer- en 1.112 in de referentiegemeenten. In de referentiegemeenten Heiloo en Teylingen werd het beoogde responsniveau (70% van het aantal stembureauleden) niet bereikt. De reacties van de stembureauleden in deze gemeenten zijn daarom niet meegenomen in de resultaten. Dat betekent dat er voor Tynaarlo (referentie: Heiloo) en Midden-Delfland (referentie: Teylingen) geen referentiegemeenten zijn meegenomen in de evaluatie door stembureauleden. Meer over de enquête onder stembureauleden staat in hoofdstuk 7. Zie bijlage V voor alle uitkomsten van de enquête onder stembureauleden.

5 400 ingevulde vragenlijsten zijn nodig om een betrouwbaarheidspercentage van 95% te realiseren.

6 Een responspercentage van 70% is van belang voor de betrouwbaarheid en representativiteit.

7 Kamerstukken II, 2025/26, 35165, nr. 93 <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-35165-93.html>

4.3.2 Kwalitatief onderzoek onder kiezers

Bij kwalitatief onderzoek gaat het er niet zozeer om uitspraken te doen voor de hele populatie, maar meer om het verkennen van een proces of thema om zo meer inzicht te krijgen in hoe de ingezette middelen, materialen en processen zijn ervaren. De methode die voor deze evaluatie is ingezet zijn 1-op-1-gesprekken met 30 kiezers uit de experimenteergemeenten. Deze 30 kiezers zijn geworven direct nadat ze hun stem hadden uitgebracht.

Het ging om online gesprekken met kiezers, verdeeld over 5 leeftijdscategorieën en met verschillende achtergronden, op donderdagavond 19 maart en vrijdag 20 maart overdag.

Zie bijlage VI voor het volledige rapport van het kwalitatieve onderzoek.

Tabel 2: Deelnemers kwalitatieve gesprekken per leeftijdscategorie

Leeftijdsgroep	Deelnemers ervaren experimenteergemeenten	Deelnemers nieuwe experimenteergemeenten	Totaal deelnemers
18 - 30	3	3	6
31 - 40	3	3	6
41 - 55	3	3	6
56 - 65	3	3	6
66+	3	3	6

Tabel 3: deelnemers kwalitatieve gesprekken per gemeente

Ervaren experimenteergemeenten	Deelnemers	Nieuwe experimenteergemeenten	Deelnemers
Alphen a/d Rijn	3	Gouda	2
Boekel	6	's-Hertogenbosch	1
Midden-Delfland	4	Leiden	3
Tynaarlo	2	Meerijstad	3
		Nijmegen	4
		Soest	2
Totaal	15	Totaal	15

4.3.3 Kwalitatief onderzoek onder gemeenten

Tijdens de voorbereidingen op de eerste experimenten werd in overleg met de deelnemende gemeenten een lijst met te evalueren punten vastgelegd. Op basis van deze lijst werd een vragenlijst ontwikkeld die online is ingevuld door leden van de verkiezingsteams. Daarnaast werd op 9 april een afsluitende bijeenkomst georganiseerd voor alle gemeenten, waar op de verschillende punten ook nog feedback werd gevraagd.

Zie bijlage VII voor de uitkomsten van de enquête onder de verkiezingsteams van de experimenteergemeenten.

Tot slot zijn gesprekken gevoerd met leveranciers van de stembescheiden van de experimenteergemeenten.

4.3.4 Analyse processen-verbaal en andere openbare data

Net als na de vorige experimenten, zijn ook na deze verkiezing de processen-verbaal van de gemeentelijk stembureaus (model Na 31-1 en 31-2) van de elf experimenteer- en de acht referentiegemeenten geanalyseerd. Ook de speciale bijlage met redenen van ongeldigheid is geanalyseerd. Deze 'Bijlage bij een experiment met een nieuw stembiljet' moest door de experimenteergemeenten worden ingevuld.

5

Uitslagen

5 Uitslagen

Anders dan bij de experimenten tijdens de Europees Parlementsverkiezing in 2024 en de Tweede Kamerverkiezing in 2025, is het dit keer lastiger om de resultaten uit de verschillende gemeenten met elkaar te vergelijken en te duiden. De stembiljetten en lijsten met kandidaten zagen er in elke gemeente anders uit. Niet alleen deden in elke gemeente andere partijen mee, ook verschilde per gemeente de lijsten, het aantal partijen en het aantal kandidaten per partij. Zo deden in de experimenteergemeente Boekel vier partijen mee, waarvan drie lokaal. In 's-Hertogenbosch stonden achttien partijen op het stembiljet, waarvan acht lokaal. En in de experimenteergemeente Tynaarlo hadden kiezers de keuze uit tien partijen, terwijl dat er in de bijbehorende referentiegemeente Heiloo zes waren. Om een goede vergelijking te kunnen maken met de eerdere experimenten staan in de analyses hierna toch steeds eerst de samengevoegde resultaten, en daarna de resultaten per gemeente.

Tabel 4: Aantal partijen per gemeente en het minimale en maximale aantal kandidaten dat meedeed binnen de partijen.

Experimenteer- gemeenten	Aantal partijen	Minimum aantal kandidaten	Maximum aantal kandidaten
Alphen a/d Rijn	13	9	50
Boekel	4	18	36
Gouda	14	7	50
's-Hertogenbosch	18	5	50
Leiden	11	10	50
Meerijstad	11	1	50
Midden-Delfland	6	9	35
Nijmegen	13	7	50
Noordoostpolder	8	8	33
Soest	12	8	35
Tynaarlo	10	2	29

5.1 Uitslagen totaal

In totaal zijn in de elf experimenteergemeenten 420.468 stembiljetten ingevuld. Op 417.719 (99,35%) van deze stembiljetten werd een geldige keuze uitgebracht, en op 2.749 (0,65%) een ongeldige keuze. In de acht referentiegemeenten werden 259.342 stembiljetten ingevuld. Het percentage geldige stemmen was daar hoger (99,81%) en het aantal ongeldige stemmen lager (0,19%).

Bij de gemeenten die eerder aan het experiment deelnamen was tussen de Europees Parlementsverkiezing in 2024 en de Tweede Kamerverkiezing in 2025 een daling te zien in het ongeldigheidspercentage: van gemiddeld 0,74% naar 0,48%. Bij de gemeenteraadsverkiezingen was bij deze ervaren experimenteergemeenten geen sprake van een verdere daling: het gemiddelde ongeldigheidspercentage was in deze gemeenten 0,68%. Lager dan bij de Europees Parlementsverkiezing, maar hoger dan bij de Tweede Kamerverkiezing. Zie paragraaf 5.3 voor een mogelijke verklaring.

Bij gemeenten die bij de gemeenteraadsverkiezingen voor het eerst stemden met het nieuwe stembiljet was het ongeldigheidspercentage 0,65%. Dat is iets lager dan bij de eerste keer dat er werd geëxperimenteerd (0,74%), en iets lager dan bij de ervaren gemeenten (0,68%). Het gaat hier om minimale verschillen.

Tabel 5: Geldige en ongeldige stemmen in experimenteer- en referentiegemeenten tijdens de gemeenteraadsverkiezing 2026, Tweede Kamerverkiezing 2025 en Europees Parlementsverkiezing 2024

	Gemeenteraadsverkiezing 2026		Tweede Kamerverkiezing 2025		Europees Parlementsverkiezing 2024	
	Experimenteer (N=11)	Referentie (N=8)	Experimenteer (N=5)	Referentie (N=5)	Experimenteer (N=5)	Referentie (N=5)
Uitgebrachte stemmen	420.468	259.342	131.478	134.439	80.188	76.705
Geldig	417.719	258.862	130.844	134.182	79.596	76.582
Ongeldig	2.749	480	634	257	592	123
Percentage geldig	99,35%	99,81%	99,52%	99,81%	99,26%	99,84%
Percentage ongeldig	0,65%	0,19%	0,48%	0,19%	0,74%	0,16%
Vershil ongeldigheid ref en exp in procentpunten.	0,46%		0,29%		0,58%	

De uitslagen uit de experimenteer- en referentiegemeenten zijn ook vergeleken met de resultaten van de kiezers in de rest van Nederland. Landelijk was het ongeldigheidspercentage 0,27%. Het verschil tussen de experimenteergemeenten en de rest van Nederland is dus minder groot.

Tabel 6: Geldige en ongeldige stemmen in experimenteergemeenten en landelijk, tijdens de gemeenteraadsverkiezing 2026 (GR 2026), Tweede Kamerverkiezing 2025 (TK 2025) en Europees Parlementsverkiezing 2024 (EP 2024).

	GR 2026		TK 2025		EP 2024	
	Experi- menteer (N=11)	Referentie	Experi- menteer (N=5)	Referentie	Experi- menteer (N=5)	Referentie
Percentage geldig	99,35%	99,73%	99,52%	99,74%	99,26%	99,81%
Percentage ongeldig	0,65%	0,27%	0,48%	0,26%	0,74%	0,19%
Vershil ongeldigheid ref en exp in procentpunten.	0,38%		0,22%		0,55%	

5.2 Uitslagen per gemeente

In de uitslagen zijn er (grote) verschillen per gemeente. Zo varieert het percentage ongeldige stemmen binnen de ervaren experimenteergemeenten van 0,48% tot 0,77% (zie tabel 7) en binnen de nieuwe experimenteergemeenten van 0,39% tot 1,03% (tabel 8). Zie paragraaf 5.4 voor een nadere analyse.

Tabel 7: Aantal geldige en ongeldige stemmen per ervaren experimenteergemeente

	Alphen a/d Rijn	Boekel	Midden-Delfland	Tynaarlo
Uitgebrachte stemmen	50.674	5.703	10.558	17.841
Geldig	50.290	5.659	10.507	17.743
Ongeldig	384	44	51	98
Percentage geldig	99,25%	99,23	99,52	99,45
Percentage ongeldig	0,76%	0,77%	0,48%	0,55%

Tabel 8: Aantal geldige en ongeldige stemmen per nieuwe experimenteergemeente

	Gouda	's-Hertogenbosch	Leiden	Meerijstad	Nijmegen	Noordoostpolder	Soest
Uitgebrachte stemmen	34.998	67.545	63.514	34.387	90.624	21.255	23.369
Geldig	34.707	66.848	63.268	34.133	90.207	21.138	23.219
Ongeldig	291	697	246	254	417	117	150
Percentage geldig	99,17%	98,97%	99,61%	99,26%	99,54%	99,45%	99,36%
Percentage ongeldig	0,83%	1,03%	0,39%	0,74%	0,46%	0,55%	0,64%

Ook binnen de gemeenten zelf zijn er verschillen: op een aantal stembureaus wordt vaker ongeldig gestemd en op andere stembureaus juist minder vaak. Dat was ook zo tijdens de vorige experimenten. Mede daarom zijn op 7 stemlocaties in de ervaren experimenteergemeenten, waar vorige keer relatief veel ongeldig werd gestemd, extra uitleggers geplaatst. Het ging hier niet om stembureauleden, maar om studenten die specifiek waren getraind op het geven van uitleg over het nieuwe stembiljet. Deze studenten gaven alleen uitleg. Het is lastig om conclusies te verbinden aan het effect van deze ‘externe uitleggers’: op 3 van deze 7 locaties werd veel minder ongeldig gestemd dan bij de Tweede Kamerverkiezing, maar op de andere 4 locaties bleef het aantal ongeldige stemmen relatief hoog.

De locaties waar relatief veel of juist relatief weinig ongeldig is gestemd zijn nader geanalyseerd. Daarbij is onder andere gekeken naar het type locatie. Denk aan: sporthal, woonzorglocatie, seniorencomplex, buurthuis, etc. Uit deze nadere analyse zijn geen eenduidige conclusies te trekken. Zo is bijvoorbeeld op sommige woonzorglocaties vaker dan gemiddeld ongeldig gestemd, maar op andere locaties van dit type juist minder vaak. Het type locatie zegt ook niet per definitie iets over de kiezers die er komen stemmen. Bovendien is niet bekend wie de ongeldige stemmen heeft uitgebracht.

5.3 Redenen van ongeldigheid totaal

In totaal zijn in de experimenteergemeenten 2.749 ongeldige stemmen uitgebracht. Bij een kwart van deze ongeldige stemmen (705 stembiljetten) ging het om een reden van ongeldigheid die ook op het huidige stembiljet voorkomt, zoals: stemvakje niet met een rood potlood ingekleurd of stemvakje niet ingekleurd maar op een andere wijze geselecteerd. Bij ongeveer driekwart van de ongeldige stemmen (2.044 stembiljetten) was er een directe relatie met het nieuwe stembiljet.

De twee belangrijkste redenen van ongeldigheid waren het aankruisen van alleen een kandidaatnummer – dat was ongeveer een kwart van de ongeldige stemmen – en het kiezen van een niet-bestaand kandidaatnummer – dat was ruim een derde van het aantal ongeldige stemmen. In tabel 9 is een volledig overzicht opgenomen.

Tabel 9: Redenen van ongeldigheid in percentage van het totale aantal uitgebrachte stemmen, waarbij onderscheid is gemaakt tussen redenen die ook gemaakt kunnen worden met het huidige stembiljet en redenen die een directe relatie hebben met het nieuwe stembiljet

	Geen directe relatie met nieuw stembiljet			Relatie met nieuw stembiljet		
	GR 2026	TK 2025	EP 2024	GR 2026	TK 2025	EP 2024
Totaal ongeldige stemmen, in % van het totaal aantal stemmen	0,17% (n=705)	0,17% (n=219)	0,15% (n=122)	0,49% (n=2044)	0,32% (n=415)	0,59% (n=470)
Meer dan 1 partij				0,10% (n=405)	0,09% (n=116)	0,07% (n=56)
Alleen kandidaat				0,16% (n=677)	0,20% (n=260)	0,19% (n=155)
Niet-bestaande kandidaat				0,23% (n=962)	0,03% (n=39)	0,32% (n=259)
Meer dan 1 kandidaat	0,10% (n=427)	0,11% 145	0,11% (n=88)			
Stemvakje niet gekleurd anders geselecteerd	0,01% (n=45)	0,02% (n=20)	0,02% (n=14)			
Stemvakje niet met rood ingekleurd	0,01% (n=27)	0,00% (n=3)	0,01% (n=6)			
Geen stemvakje ingekleurd, wel op biljet geschreven of getekend	0,02% (n=95)	0,01% (n=18)	0,01% (n=6)			
Identiteit van de kiezer te achterhalen	0,00% (n=6)	0,00% (n=3)	0,00% (n=1)			
Ander stembiljet gebruikt	0	0	0			
Andere verklaring	0,02% (n=105)	0,02% (n=30)	0,01% (n=70)			

Tijdens de Tweede Kamerverkiezing in 2025 was een stem op alleen een kandidaatnummer de meest voorkomende reden van ongeldigheid. Het ging toen om 0,20% van het totaal aantal uitgebrachte stemmen. Bij de experimenten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen kleurden 677 kiezers alleen een vakje bij een

kandidaatnummer. Dat waren er verhoudingsgewijs iets minder dan bij de Tweede Kamerverkiezing, namelijk 0,16%. Het kan zijn dat de extra aandacht die hieraan is besteed in de training aan stembureauleden hier (een bescheiden) effect heeft gehad. Net als bij de Europees Parlementsverkiezing van 2024 was deze gemeenteraadsverkiezingen de meest voorkomende reden van ongeldigheid het stemmen op een niet-bestaand (te hoog) kandidaatnummer. Vergeleken met die Europees Parlementsverkiezing waren er relatief minder kiezers die op deze manier ongeldig stemden: toen ging het om 0,32% van het totaal aantal kiezers, nu om 0,23%. Maar afgezet tegen de Tweede Kamerverkiezing van 2025 is deze reden van ongeldigheid weer toegenomen, dat was toen nog maar 0,03%. Een mogelijke verklaring kan liggen in het feit dat in sommige gemeenten er grote verschillen waren in het aantal kandidaten per partij, waardoor de kans in die gemeenten groter was om bij een kleinere partij op een niet-bestaande kandidaat te stemmen. In paragraaf 5.4 is te zien dat dit percentage ongeldige stemmen vanwege een niet-bestaande kandidaat ook sterk verschilt per gemeente.

5.4 Redenen van ongeldigheid per gemeente

Ook in de redenen van ongeldigheid zijn de verschillen tussen de gemeenten opvallend. Zo was in 's-Hertogenbosch 0,85% van het totaal aantal stemmen ongeldig waarbij er een directe relatie was met het nieuwe stembiljet, terwijl dit in Leiden slechts 0,26% van het totale aantal stemmen was. In Boekel werd 0,47% van de stemmen uitgebracht op alleen een kandidaatnummer en in Alphen aan den Rijn, Gouda en 's-Hertogenbosch hadden de meeste ongeldige stemmen een niet-bestaand kandidaatnummer als reden (resp. 0,27%, 0,32% en 0,52% van de uitgebrachte stemmen). Zie tabellen 10 en 11.

Tabel 10: Redenen van ongeldigheid in percentage van het totale aantal uitgebrachte stemmen per ervaren experimenteergemeente tijdens de gemeenteraadsverkiezingen

	Alphen a/d Rijn	Boekel	Midden- Delfland	Tynaarlo
Meer dan 1 partij	0,08% (n=41)	0,04% (n=2)	0,07% (n=7)	0,10% (n=17)
Alleen kandidaat	0,25% (n=127)	0,47% (n=27)	0,15% (n=16)	0,19% (n=34)
Niet- bestaande kandidaat	0,27% (n=138)	0,05% (n=3)	0,13% (n=14)	0,12% (n=22)
Totaal relatie met nieuw stembiljet	0,60% (n=306)	0,56% (n=32)	0,35% (n=37)	0,41% (n=73)
Totaal geen directe relatie met nieuw stembiljet	0,15% (n=78)	0,21% (n=12)	0,13% (n=14)	0,14% (n=25)

Tabel 11: Redenen van ongeldigheid in percentage van het totale aantal uitgebrachte stemmen per nieuwe experimenteergemeente tijdens de gemeenteraadsverkiezingen

	Gouda	's-Hertogenbosch	Leiden	Meerijstad	Nijmegen	Noordoost-polder	Soest
Meer dan 1 partij	0,11% (n=39)	0,15% (n=98)	0,06% (n=40)	0,17% (n=57)	0,06% (n=58)	0,05% (n=11)	0,15% (n=35)
Alleen kandidaat	0,18% (n=63)	0,19% (n=126)	0,12% (n=75)	0,15% (n=51)	0,09% (n=85)	0,23% (n=49)	0,10% (n=24)
Niet-bestaande kandidaat	0,32% (n=112)	0,52% (n=349)	0,08% (n=51)	0,16% (n=55)	0,16% (n=144)	0,12% (n=25)	0,21% (n=49)
Totaal relatie met nieuw stembiljet	0,61% (n=214)	0,85% (n=573)	0,26% (n=166)	0,47% (n=163)	0,32% (n=287)	0,40% (n=85)	0,46% (n=108)
Totaal geen directe relatie met nieuw stembiljet	0,22% (n=77)	0,18% (n=124)	0,13% (n=80)	0,26% (n=91)	0,14% (n=130)	0,15% (n=32)	0,18% (n=42)

5.5 Stemmen op de lijsttrekker

Bij de eerdere experimenten tijdens de Europees Parlementsverkiezing in 2024 en de Tweede Kamerverkiezing in 2025 brachten kiezers in de experimenteergemeenten meer voorkeurstemmen uit dan in de referentiegemeenten.

Dit effect is tijdens de gemeenteraadsverkiezingen niet teruggevonden: in zowel de experimenteergemeenten als in de referentiegemeenten is dit keer duidelijk minder vaak op de lijsttrekker gestemd, en dus vaker op een voorkeurskandidaat, dan bij de vorige verkiezingen. Zie ook tabel 12. Dat is deels te verklaren doordat tijdens gemeenteraadsverkiezingen over het algemeen vaker gekozen wordt voor een voorkeurskandidaat vanwege lokale verbondenheid met mensen op de lijst. Bovendien is het, door de grote verschillen in partijen en kandidaten, bij gemeenteraadsverkiezingen lastiger om een goede vergelijking te maken tussen de gemeenten.

In totaal stemden in de experimenteergemeenten ruim 163.000 kiezers op de lijsttrekker. De overgrote meerderheid (98%) deed dat door twee vakjes in te kleuren: 1 voor een partij en 1 voor de kandidaat nummer 1. Er was een kleine minderheid die stemde op de lijsttrekker door alleen 1 vakje voor een partij rood te maken, namelijk 3.600, 2% van het totaal aantal stemmen op de lijsttrekker. Zie ook tabel 12. De resultaten van Gouda zijn hierin niet meegenomen, omdat daar geen gegevens bekend zijn over 'alleen 1 vakje voor de partij ingekleurd'.

Tabel 12: Stemmen op de lijsttrekker in de experimenteer- en referentiegemeenten

	Experimenteergemeenten					Referentiegemeenten		
	Totaal	Nieuw	Ervaren					
	GR 2026	GR 2026	GR 2026	TK 2025	EP 2024	GR 2026	TK 2025	EP 2024
Geldige stembiljetten	383.012	298.813	84.199	130.844	79.597	258.883	134.151	76.582
Blanco stembiljetten	769	513	256	435	93	723	433	97
Stemmen op een kandidaat	382.243	298.300	83.943	130.409	79.504	258.160	133.718	76.485
Stemmen op de lijsttrekker	163.745	128.791	34.954	83.304	41.180	109.263	92.896	42.558
Stemmen lijsttrekker in % van stemmen kandidaten	42,84%	43,17%	41,64%	63,4%	51,80%	42,32%	69,1%	55,64%
Stem op de lijsttrekker door 2 vakjes rood te maken	160.145	126.242	33.903	80.308	39.911	nvt	nvt	nvt
Stem op de lijsttrekker door 1 vakje voor partij rood te maken	3.600	2.549	1051	2.996	1.330	nvt	nvt	nvt

Tabel 13 maakt zichtbaar hoe lastig het is om – wat voorkeurstemmen betreft – een goede vergelijking te maken tussen de experimenteergemeenten en de referentiegemeenten. De onderlinge verschillen zijn te groot om veel waarde te kunnen geven aan een gemiddelde.

Bij de experimenteergemeenten varieert het aantal stemmen op de lijsttrekker van 32,5% in Midden-Delfland tot 47,9% in 's-Hertogenbosch. Bij de referentiegemeenten varieert dit van 36% in Land van Cuijk tot bijna 57% in Heiloo. Ook in Breda is het aantal stemmen op de lijsttrekker relatief laag met ruim 37%. Omdat dit een grote gemeente is die bovendien als referentie geldt voor drie van de elf experimenteergemeenten, telt deze relatief zwaar mee in het gemiddelde van de referentiegemeenten.

Tabel 13: Stemmen op de lijsttrekker per experimenteer- en referentiegemeente

Experimenteer gemeenten GR 2026	% stem op lijsttrekker experimenteer-gemeenten	Referentiegemeenten GR 2026	% stem op lijsttrekker referentiegemeenten
Alphen aan den Rijn	42,3%	Dordrecht	48,8%
Boekel	47,4%	Someren	36,6%
Midden-Delfland	32,5%	Teylingen	50,2%
Tynaarlo	41,5%	Heiloo	56,6%
Gouda	47,1%	Stichtse Vecht	40,6%
's-Hertogenbosch	47,9%	Breda	37,2%
Leiden	45,2%	Breda	37,2%
Meierijstad	35%	Land van Cuijk	36%
Nijmegen	38,6%	Breda	37,2%
Noordoostpolder	45,3%	Dronten	47,5%
Soest	47,3%	Stichtse Vecht	40,6%

5.6 Aantal keer nieuw stembiljet uitgereikt

Bij verkiezingen met het huidige stembiljet mag een kiezer één keer een nieuw stembiljet krijgen – voor als de kiezer een fout heeft gemaakt, of zich bedenkt. In de experimenteergemeenten mogen kiezers twee keer een nieuw stembiljet krijgen. Uit navraag bij de experimenteergemeenten is gebleken dat tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van deze mogelijkheid heel beperkt gebruik is gemaakt: in vergelijking tot eerdere verkiezingen met het huidige stembiljet lijkt er niet vaker een extra stembiljet uitgereikt. Dit beeld komt overeen met de eerdere experimenten.

5.7 Wat verder opvalt

Tijdens de Europees Parlementsverkiezingen van 2024 werd voor het eerst geëxperimenteerd met het nieuwe stembiljet. Dat experiment leverde waardevolle inzichten op over begrijpelijkheid en gebruiksgemak. Kiezers vonden het stembiljet overzichtelijk en prettig in gebruik. Tegelijkertijd ontstond een nieuwe vraag: wat betekent deze verandering voor de ervaring van kiezers? Daarom is in 2025 een verdiepend, gedragswetenschappelijk onderzoek uitgevoerd. Doel was zicht te krijgen op hoe kiezers het nieuwe stembiljet en het stemproces ervaren, en welke gedragsmechanismen daarbij mogelijk een rol spelen.

Uit dit onderzoek kwam naar voren dat heuristische een rol kunnen spelen bij het stemmen met een nieuw stembiljet. Heuristieken zijn mentale shortcuts die het brein gebruikt om snel tot een keuze of oordeel te komen zonder alle informatie volledig te verwerken. Zoals het stemmen op een kandidaat met hetzelfde nummer als het lijstnummer. Dus op kandidaat 7 van lijst 7, op kandidaat 8 van lijst 8 enzovoort.

Tijdens de Tweede Kamerverkiezing in 2025 kwam dit in de experimenteergemeenten inderdaad iets vaker voor dan in de referentiegemeenten. Door de grote verschillen in partijen en kandidaten tussen de gemeenten, is het nu bij gemeenteraadsverkiezingen lastiger om daar in zijn algemeenheid iets over te zeggen. Net als bij de stemmen op de lijsttrekker (zie paragraaf 5.6) zijn de verschillen tussen de gemeenten daarvoor te groot. Uit de totalen in tabel 14 kunnen dan ook geen harde conclusies worden getrokken. Ook niet, omdat in deze aantallen alleen de geldige stemmen zijn meegenomen. In gemeenten die partijen hadden waarvan het lijstnummer hoger was dan het aantal kandidaten, werd een deel van de ongeldige stemmen mogelijk veroorzaakt doordat kiezers stemden op een kandidaat met hetzelfde nummer als het lijstnummer.

Tabel 14: Stemmen op hetzelfde nummer (lijst en kandidaat)

	Experimenteergemeenten			Referentiegemeenten		
	GR 2026	TK 2025	EP 2024	GR 2026	TK 2025	EP 2024
Totaal aantal geldige stemmen op een voorkeurs- kandidaat	240.237	47.105	60.192	150.111	40.687	61.636
Waarvan op een andere kandidaat met hetzelfde nummer als het lijstnummer	19.321	5.411	3.707	14.231	3.720	2.701
In percentages	8%	11%	6%	9,4%	9%	4,4%

6

**Bevindingen
kiezers**

6 Bevindingen onder kiezers

Om voor het kwantitatief onderzoek onder kiezers een betrouwbaarheidspercentage van 95% te behalen, waren in elke gemeente minimaal 400 ingevulde vragenlijsten nodig. Dit aantal is in elke gemeente (ruimschoots) gehaald: in totaal beantwoordden 15.548 kiezers de vragen uit de enquête direct na het stemmen op woensdag 18 maart: 7.193 in de experimenteergemeenten (waaronder 38⁸ gebruikers van de stemmal), en 8.355 in de referentiegemeenten.

Bijlage IV bevat de uitkomsten van de enquêtes onder kiezers, inclusief het aantal ingevulde vragenlijsten per gemeente.

In de experimenteergemeenten vonden op donderdag 19 en vrijdag 20 maart ook nog dertig individuele diepte-interviews plaats met kiezers. Deze gesprekken waren online en duurden elk ongeveer een half uur. Het doel van deze gesprekken was om meer inzicht te krijgen in:

1. de ervaring, het begrip en de waardering van de middelen en informatievoorziening
2. de mate waarin kiezers tijdens het invullen bewust een partij kiezen
3. de gevoelens en mentale belasting tijdens het stemmen met het nieuwe stembiljet vergeleken met het huidige stembiljet.

Bijlage VI bevat het rapport en de onderzoeksverantwoording van dit kwalitatieve onderzoek.

6.1 Over de deelnemers aan de enquête

Van de deelnemers aan de enquête was bijna een derde ouder dan 66 jaar. In vergelijking met de experimenten van oktober 2025 lag de gemiddelde leeftijd daarmee dit keer hoger. Dit hogere gemiddelde wordt vooral veroorzaakt door de deelnemers in de referentiegemeenten. In de experimenteergemeenten was de gemiddelde leeftijd vergelijkbaar met het vorige experiment, al waren er nu wel iets meer 66-plussers. Een ruime meerderheid – 64% in de experimenteergemeenten en 59% in de referentiegemeenten – volgt of volgde een opleiding aan hbo of universiteit. Dat zijn er iets meer dan bij de eerdere experimenten.

---

8 Dit zijn er vijf minder dan het totaal aantal enquêtes dat is afgenomen onder stemmers met de stemmal, vanwege een onregelmatigheid in Midden-Delfland. Bij één stembureau waren vijf enquêtes afgenomen terwijl er maar één kiezer daadwerkelijk had gestemd met de mal. Daarom zijn deze vijf enquêtes niet meegenomen in deze evaluatie.

In de ervaren experimenteergemeenten gaf 85% van de deelnemers aan de enquête aan dat ze al eerder stemden met het nieuwe stembiljet. Dat is een flinke stijging ten opzichte van het tweede experiment tijdens de Tweede Kamerverkiezing, toen had slechts 38% al eerder gestemd met het nieuwe stembiljet. Het hoge percentage tijdens deze gemeenteraadsverkiezingen is te verklaren door de hoge opkomst bij de Tweede Kamerverkiezing, waardoor het nieuwe stembiljet nu voor het merendeel van de kiezers niet meer zo nieuw was. De enige groep die relatief iets minder vaak aangaf gestemd te hebben met het nieuwe stembiljet waren de jongere kiezers tot 30 jaar. Waarschijnlijk omdat daar meer kiezers bij waren die voor het eerst gingen stemmen.

Er zijn nauwelijks verschillen tussen de gemeenten onderling: alleen in Boekel lag het percentage ‘al eerder gestemd met het nieuwe stembiljet’ met 81% lager.

Tabel 15: Al eerder gestemd met het nieuwe stembiljet, per gemeente

	GR 2026				TK 2025	
	Totaal	Alphen aan den Rijn	Boekel	Midden-Delfland	Tynaarlo	Totaal
Ja, eerder gestemd met nieuw stembiljet	85%	86%	81%	87%	87%	38%
Nee, niet eerder gestemd met nieuw stembiljet	13%	12%	17%	11%	11%	58%
Weet ik niet	2%	2%	2%	3%	1%	4%
Totaal	2.188	601	469	534	583	3.007

Of mensen al eerder hadden gestemd met het nieuwe stembiljet had in beperkte mate effect op de waardering voor het nieuwe stembiljet. Zie de paragrafen 6.3 tot en met 6.6.

6.2 De waardering van de kiezer voor het gemak van het gebruik van het stembiljet in het stembokje

Deelnemers aan de enquête werd direct na afloop van het stemmen gevraagd een cijfer tussen de 1 (heel moeilijk) en de 5 (heel makkelijk) te geven voor het gemak van het stembiljet in het algemeen, en voor het formaat, de leesbaarheid en het gebruik van logo's op het stembiljet in het bijzonder. Op alle punten scoort het nieuwe stembiljet gemiddeld een 4,4 of hoger. Deze positieve waardering is in lijn met de uitkomsten van de eerdere experimenten.

Bij die eerdere experimenten scoorde het nieuwe stembiljet op alle punten (flink) hoger dan het huidige stembiljet. Nu lagen de scores dicht bij elkaar. Het is aannemelijk dat dit komt doordat het huidige stembiljet bij de gemeenteraadsverkiezingen in alle gemeenten een stuk handzamer was dan bij de Tweede Kamerverkiezing.

Het grootste verschil in waardering gaat over het formaat: het huidige stembiljet krijgt een 3,9 tegenover een 4,7 voor het nieuwe stembiljet. Die 3,9 is een stuk hoger dan de 1,9 die het huidige stembiljet scoorde bij de Tweede Kamerverkiezing.

Kijkend naar achtergrondkenmerken zoals leeftijd en opleiding waren er geen opvallende afwijkingen als het gaat om gemak. De groep mensen met alleen basisschool gaf een iets lagere score (4,5 voor gemak en formaat). En de groep oudere kiezers is gemiddeld het meest enthousiast over het formaat: 83% van de 66-plussers gaf hiervoor de maximale score, tegenover 80% gemiddeld. Als het gaat om de waardering voor de logo's op het stembiljet zijn de verschillen verwaarloosbaar.

Tabel 16: Waardering van de kiezer voor het gemak van het gebruik van het stembiljet

	Experimenteergemeenten					Referentiegemeenten		
	Nieuwe	Ervaren	Alle	Vorige experimenten		GR 2026	TK 2025	EP 2024
	GR 2026	GR 2026	GR 2026	TK 2025	EP 2024			
Hoe vond u het om te stemmen met het stembiljet? 1 = heel moeilijk, 5 = heel makkelijk.	4,7	4,8	4,7	4,8	4,7	4,8	4,1	4,4
Wat vond u van het formaat? 1 = heel onhandig, 5 = heel handig	4,7	4,7	4,7	4,8	4,7	3,9	1,9	2,8
Wat vond u ervan dat de logo's op het stembiljet stonden? 1 = heel onprettig, 5 = heel prettig	4,4	4,5	4,4	4,4	4,4	nvt	nvt	nvt
Wat vond u van de leesbaarheid? 1 = heel slecht leesbaar, 5 = heel goed leesbaar	4,7	4,7	4,7	4,8	4,7	4,6	4,3	4,4

Aan het begin van de enquête werd aan deelnemers in de ervaren experimenteergemeenten gevraagd of ze al eerder met het nieuwe stembiljet hadden gestemd. Slechts 13% gaf aan dat ze voor het eerst hadden gestemd met het nieuwe

stembiljet. Deze kleine groep gaf een iets lagere score voor gemak, namelijk 4,5 ten opzichte van het gemiddelde van 4,8 bij deelnemers die wel eerder met het nieuwe stembiljet hadden gestemd.

Het positieve beeld werd bevestigd tijdens de 1-op-1-gesprekken. Vooral het handzame formaat en de overzichtelijke opmaak werden gewaardeerd. De logo's helpen bij de herkenbaarheid van de partijen, het grotere lettertype maakt het stembiljet goed leesbaar en het in- en uitvouwen is makkelijker dan bij het vertrouwde stembiljet.

“De logo's van de partijen zijn een extra bevestiging dat je stemt op de partij waar je op wilt stemmen.” “Heel fijn. Was altijd gedoe met het grote stembiljet. Deze is klein en makkelijker werken. Veel overzichtelijker.”

Een aandachtspunt uit het kwalitatief onderzoek is dat kiezers die al eerder stemden met het nieuwe stembiljet veel vertrouwen hebben in hun eigen begrip ervan.

Daardoor zijn ze minder ontvankelijk voor meer informatie of uitleg. Dat betekent dat kiezers die bij de vorige verkiezingen ongeldig hebben gestemd, dat wellicht blijven doen zonder het te weten. *“Je moet altijd eerst even wennen, de vorige keer was het even van ‘Hoe moet dit?’ ‘Maar nu was het een kwestie van thuiskomen.’”*

Nog een aandachtspunt is dat een klein aantal kiezers iets meer mentale belasting ervaart bij het stemmen met het nieuwe stembiljet, omdat er meerdere documenten zijn en je een nummer moet onthouden. Deze kiezers zijn in de minderheid, boven de 50 jaar en lager- tot middenopgeleid. Nota bene: wanneer deze kiezers geen gebruik maken van de lijst met kandidaten vervalt deze mentale belasting. Bijvoorbeeld door alleen een vakje bij de partij in te kleuren of de nummer 1 te kiezen.

6.3 De waardering van de kiezer voor het gebruik van het boekje met de lijst met kandidaten in het stembiljet

Ruim de helft van de deelnemers aan de enquête (56%) geeft aan het boekje met de lijst met kandidaten in het stembiljet te hebben bekeken. Dat zijn er opnieuw meer dan bij de eerdere experimenten: 51% bij de tweede keer experimenteren en 45% bij de eerste keer. De deelnemers in de nieuwe gemeenten geven iets vaker aan dat ze het boekje hebben bekeken (57%) dan in de ervaren gemeenten (53%). Wellicht is er door de uitleggevers in de nieuwe gemeenten meer nadruk gelegd op het boekje, of waren kiezers in de ervaren gemeenten iets vaker voorbereid en wisten ze het nummer al.

Van degenen die het boekje dit keer hebben bekeken, geeft 76% een 5 ('heel makkelijk') en 18% een 4 ('makkelijk') bij de vraag 'Hoe makkelijk of moeilijk kon u in het boekje met kandidaten vinden wat u zocht?'. De gemiddelde score komt daarmee, net als bij de twee eerdere experimenten, op een 4,7.

Deze waardering is een fractie lager dan de waardering van de kiezers in de referentiegemeenten. Zij gaven gemiddeld een 4,8 als antwoord op de vraag ‘Hoe makkelijk of moeilijk kon u op het stembiljet vinden wat u zocht?’. Bij de Tweede Kamerverkiezing was de gemiddelde score bij deze vraag in de referentiegemeenten lager, namelijk een 4,4. Ook dit heeft mogelijk te maken met het kleinere formaat van het huidige stembiljet bij de gemeenteraadsverkiezingen ten opzichte van het veel grotere formaat tijdens de Tweede Kamerverkiezing.

Tabel 17: Waardering van de kiezer voor het gebruik van het boekje met de lijst met kandidaten in het stemhokje (vergelijking experimenten en nieuwe/ervaren gemeenten)

	GR 2026			TK 2025	EP 2024
	Alle gemeenten	Nieuwe gemeenten	Ervaren gemeenten		
Boekje bekeken	56%	57%	53%	51%	45%
Boekje niet bekeken	44%	43%	47%	49%	55%
Totaal	7.155	4.968	2.187	3.007	2,963?
Waardering (makkelijk kandidaat vinden)	4,7	4,6	4,7	4,7	4,7

Van degenen die het boekje met de lijsten met kandidaten niet hebben bekeken, zegt 91% dat ze het boekje niet nodig hadden. Bijvoorbeeld omdat ze al wisten op wie ze wilden stemmen, op de lijsttrekker hebben gestemd of alleen een partij hebben gekozen. 6% van de mensen die niet hebben gekeken, zegt dat ze het boekje niet hebben gezien. Bij de Tweede Kamerverkiezing was dat 8%.

Of kiezers wel of niet eerder stemden met het nieuwe stembiljet maakt daarbij geen verschil: ongeveer net zo weinig deelnemers zeggen het boekje ‘niet te hebben gezien’.

Achtergrondkenmerken spelen een relatief grote rol bij het wel of niet bekijken van het boekje in het stemhokje. Jonge deelnemers zeggen opvallend vaker ‘ja’ op de vraag of ze het boekje hebben bekeken: 71% van de deelnemers tot 30 jaar en 66% van de dertigers. Tegenover slechts 40% van de 66-plussers. Ook opleidingsniveau laat een verschil zien. Theoretisch opgeleide deelnemers geven vaker dan gemiddeld aan dat ze het boekje hebben bekeken. Maar: leeftijd en opleiding hebben weinig effect op de waardering voor de lijst met kandidaten. Op de vraag hoe makkelijk of moeilijk een kandidaat kon worden gevonden geven bijna alle groepen een 4,6 of een 4,7.

Tabel 18: Waardering van de kiezer voor het gebruik van het boekje met de lijst met kandidaten in het stemhokje (vergelijking met achtergrondkenmerken)

	totaal	18-30	31-40	41-55	56-65	66+	wil niet zeggen	basis ow	mid-delbaar ow	mbo	hbo	wo	wil niet zeggen
Boekje bekeken	56%	71%	66%	59%	55%	40%	54%	51%	45%	52%	57%	62%	53%
Boekje niet bekeken	44%	44%	34%	41%	45%	60%	46%	49%	55%	48%	43%	38%	47%
Totaal	7155	1212	990	1402	1405	2109	37	39	596	1804	2753	1839	124
Waardering (makkelijk kandidaat vinden)	4,7	4,7	4,7	4,7	4,6	4,6	4,2	4,6	4,6	4,6	4,7	4,7	4,4
Totaal	4005	861	659	835	777	853	20	20	273	938	1570	1138	66

6.4 De wijze waarop de kiezer zijn keuze van een kandidaat bepaalt

Een zeer ruime meerderheid – namelijk 86% – van de deelnemers aan de enquête in de experimenteergemeenten zegt de keuze voor een kandidaat te hebben bepaald voordat ze het stemhokje ingingen. Dit percentage is iets lager dan bij de eerdere experimenten. Bij de Europees Parlementsverkiezing had 88% vooraf de keuze bepaald en bij de Tweede Kamerverkiezing 91%. Bij de kiezers die aangeven al eerder met het nieuwe stembiljet te hebben gestemd, komt dit percentage wel meer overeen met de eerdere experimenten: 89% van de deelnemers met ervaring met het nieuwe stembiljet had al vooraf de keuze bepaald.

In de referentiegemeenten had – net als bij eerdere verkiezingen – 87% vooraf de keuze bepaald. Na drie keer experimenteren lijkt het erop dat het nieuwe stembiljet weinig effect heeft op het moment waarop kiezers hun keuze bepalen voor de kandidaat op wie ze willen stemmen. De overgrote meerderheid bepaalt die keuze voordat ze het stemhokje in gaat.

Op de vraag hoe ze het nummer van de kandidaat van hun keuze hebben gevonden, zegt 57% het nummer van de kandidaat thuis te hebben opgezocht, bij deelnemers die aangeven al eerder met het nieuwe stembiljet hebben gestemd, ligt het percentage ‘thuis opgezocht’ iets hoger, namelijk 60%. Verder heeft 8% heeft niets opgezocht

want op de nummer 1 gestemd en 3% zegt alleen een partij te hebben gekozen. Dat is in lijn met de uitslagen⁹ (zie hoofdstuk 5) én in lijn met de bevindingen na de eerdere experimenten.

Ook in lijn met de bevindingen na de eerdere experimenten is de vergelijking met de referentiegemeenten. Al zijn de verschillen dit keer minder groot dan bij de eerdere experimenten, ook dit keer blijkt dat in de experimenteergemeenten:

- minder deelnemers aangeven dat ze op de lijsttrekker hebben gestemd, namelijk 8% tegenover 13% in de referentiegemeenten;
- minder deelnemers zeggen dat ze op een partij hebben gestemd en niet op een kandidaat, namelijk 3% tegenover 5% in de referentiegemeenten.

Tabel 19: Wijze waarop de kiezer het nummer van de kandidaat heeft gevonden op wie hij wilde stemmen

	Experimenteergemeenten					Referentiegemeenten		
	Alle	Nieuwe	Ervaren			GR	TK	EP
	GR 2026	GR 2026	GR 2026	TK 2025	EP 2024	GR 2026	TK 2025	EP 2024
Kandidaat thuis opgezocht	57%	56%	59%	52%	64%	54%	50%	56%
Niet opgezocht, op de lijsttrekker gestemd	8%	8%	7%	16%	11%	13%	26%	16%
Niet opgezocht, gaat om de partij	3%	2%	4%	3%	2%	5%	11%	11%
In het stemhokje opgezocht	29%	30%	27%	27%	22%	23%	8%	11%
Willekeurig nummer aangekruist	1%	2%	1%	nvt	nvt	nvt	nvt	nvt
Anders	2%	2%	2%	2%	2%	6%	6%	7%

Bij de eerdere experimenten bleken oudere kiezers, zowel in de experimenteergemeenten als in de referentiegemeenten, beter voorbereid dan jongere kiezers. In tabel 19 is te zien dat dit beeld in de experimenteergemeenten nu ook overeind blijft. Hoe ouder, des te vaker deelnemers aangeven de kandidaat thuis te hebben opgezocht.

⁹ In lijn met de uitslagen, maar niet helemaal hetzelfde. Waar 3% van de deelnemers aan de enquête in de experimenteergemeenten zegt alleen een partij te hebben gekozen, laten de uitslagen van de verkiezingen zien dat slechts 0,9% van alle geldige stemmen in de experimenteergemeenten is uitgebracht op de lijsttrekker door alleen een vakje bij de partij in te kleuren (zie paragraaf 5.5, tabel 11).

Jongeren gaven juist relatief vaker het antwoord dat ze het nummer ‘in het stembokje hebben opgezocht’. Dit komt ook overeen met de uitkomsten uit paragraaf 6.3: jongere deelnemers hadden het boekje in het stembokje veel vaker bekeken dan oudere deelnemers. Wellicht omdat oudere kiezers het nummer al wisten voordat ze naar het stembureau gingen.

Tabel 20: Wijze waarop de kiezer in de experimenteergemeenten het nummer van de kandidaat heeft gevonden op wie hij wilde stemmen (vergeleken met leeftijd)

	Totaal	18-30	31-40	41-55	56-65	66+	Wil niet zeggen
Kandidaat thuis opgezocht	57%	48%	48%	53%	59%	68%	54%
Niet opgezocht, op de lijsttrekker gestemd	8%	7%	8%	7%	9%	7%	8%
Niet opgezocht, gaat om de partij	3%	3%	5%	3%	2%	2%	5%
In het stembokje opgezocht	29%	37%	35%	34%	27%	20%	22%
Willekeurig nummer aangekruist	1%	2%	1%	2%	1%	1%	8%
Anders	2%	3%	3%	2%	2%	1%	3%
Aantal	7155	1212	990	1402	1405	2109	37

De referentiegemeenten laten dezelfde tendens zien: ouderen (66+) geven vaker aan dat ze het nummer van de kandidaat thuis hebben opgezocht (61%) dan jongeren tot 30 jaar (45%). En bijna twee keer zoveel 18 tot 30-jarigen (31%) als 66-plussers (16%) zochten het nummer van de kandidaat pas op in het stembokje.

In tabel 21 is voor de experimenteergemeenten een vergelijking gemaakt tussen de mate van voorbereiding en de opleiding. Daar zijn kleine verschillen zichtbaar. Deelnemers met hbo en wo zochten het nummer wat vaker op in het stembokje en mensen met mbo en middelbare school juist vaker thuis.

Tabel 21: Wijze waarop de kiezer in de experimenteergemeenten het nummer van de kandidaat heeft gevonden op wie hij wilde stemmen (vergeleken opleiding)

	Totaal	basis ow	middel- bare school	mbo	hbo	wo	Wil niet zeggen
Kandidaat thuis opgezocht	57%	64%	62%	59%	57%	53%	66%
Niet opgezocht, op de lijsttrekker gestemd	8%	5%	8%	7%	8%	9%	2%
Niet opgezocht, gaat om de partij	3%	3%	4%	2%	3%	2%	3%
In het stemhokje opgezocht	29%	26%	22%	28%	29%	33%	23%
Willekeurig nummer aangekruist	1%	0%	3%	2%	1%	1%	1%
Anders	2%	3%	1%	2%	2%	2%	5%
Aantal	7155	39	596	1804	2753	1839	124

De meeste deelnemers aan de enquête kunnen zich herinneren dat ze thuis een lijst met de partijen en namen van kandidaten hadden ontvangen. In de experimenteergemeenten geeft 89% van de deelnemers dit antwoord, in de referentiegemeenten 87%.

Aan deze mensen is gevraagd in hoeverre ze deze lijst met kandidaten hebben bekeken voordat ze gingen stemmen. Zie tabel 22. In de experimenteergemeenten heeft 78% de lijst goed of een beetje bekeken. In de referentiegemeenten was dit iets minder, namelijk 73%.

In zowel de experimenteergemeenten als in de referentiegemeenten lagen deze percentages dit keer hoger dan tijdens de Tweede Kamerverkiezing. Dat er nu meer aandacht was voor de thuis ontvangen lijsten met kandidaten, lijkt de aanname te bevestigen dat kiezers bij de gemeenteraadsverkiezing bewuster kiezen voor een voorkeurskandidaat dan bij het stemmen voor de Tweede Kamer.

Tabel 22: Mate waarin de deelnemers die de lijst met kandidaten thuis hebben ontvangen deze lijst hebben bekeken

	Experimenteergemeenten	Referentiegemeenten
goed bekeken	47%	45%
een beetje bekeken	31%	28%
niet bekeken	21%	27%
weet niet meer	1%	1%
totaal aantal deelnemers	6344	7253

6.5 De mate waarin kiezers tijdens het invullen bewust een partij kiezen

Bij deze derde keer experimenteren was de meest voorkomende reden van ongeldigheid, net als bij de eerste keer experimenteren, de keuze voor een niet-bestaande kandidaat (zie hoofdstuk 5). Bij de Tweede Kamerverkiezing kwam die reden van ongeldigheid bijna niet voor. Een verklaring is dat bij de gemeenteraadsverkiezingen in veel gemeenten meerdere partijen waren met (veel) minder kandidaten dan de grootste partij. De kans om bij die kleinere partijen een niet-bestaand kandidaatnummer te kiezen was dus meer aanwezig.

Vraag is in hoeverre kiezers die op deze manier ongeldig stemden, wel bewust voor een partij hebben gekozen. De helft van de deelnemers aan de enquête zegt op de vraag ‘Wat was voor u het belangrijkste bij het maken van de keuze voor uw kandidaat?’: van welke partij de kandidaat is. Ruim een derde geeft als antwoord: ‘kandidaat en partij zijn even belangrijk’. Er is nauwelijks verschil tussen de experimenteergemeenten en referentiegemeenten.

Tabel 23: Belang van de partij bij keuze voor een kandidaat

Van welke partij de kandidaat is	52%
De kandidaat zelf	13%
Allebei even belangrijk	35%

Daaruit kan voorzichtig worden afgeleid dat kiezers die stemmen met het nieuwe stembiljet goed weten op welke partij ze willen stemmen. Deze aanname wordt onderbouwd door de 30 1-op-1-gesprekken die de twee dagen na de verkiezing werden gevoerd met kiezers uit de experimenteergemeenten. Alle geïnterviewden geven aan dat ze keuze op de partij heel bewust hebben gemaakt. Eerst komt de partij, dan de kandidaat. *“Ik ga ervan uit dat de kandidaten die erop staan allemaal dezelfde uitvoering hanteren van de partij waar je voor kiest, niet de één meer dan de ander.”*

Bovendien, zo blijkt uit de gesprekken, zorgen de logo's ervoor dat heel duidelijk is welke partij bij welk vakje hoort. *“De logo's van de partijen zijn een extra bevestiging dat je stemt op de partij waar je op wilt stemmen.”* In drie gesprekken werd benoemd dat het oneerlijk zou zijn als een vergissing bij het kandidaatnummer betekent dat die stem niet naar de partij gaat. Ook omdat *“kleinere partijen die stem juist hard nodig hebben”*.

6.6 De mate waarin de kiezers zich voorbereid voelden

In de enquête voor kiezers in de experimenteergemeenten is ook de vraag gesteld: ‘In hoeverre voelde u zich voorbereid om het stembiljet goed in te kunnen vullen?’ Een ruime meerderheid van 83% gaf aan zich goed of volledig voorbereid te voelen: een waardering van 4,3 uit 5. Die waardering ligt een fractie lager dan bij de experimenten tijdens de Tweede Kamerverkiezing (4,4). In tabel 23 is te zien dat die waardering in de ervaren gemeenten juist een fractie hoger was.

Tabel 24: Mate waarin de kiezer in de experimenteergemeenten zich voorbereid voelde om het stembiljet goed in te vullen

	Alle GR 2026	Nieuwe GR 2026	Ervaren GR 2026	Ervaren TK 2025
Waardering (1-5)	4,4	4,3	4,5	4,4
Aantal	7155	4968	2187	3007

Jongeren voelen zich minder goed voorbereid dan ouderen. Deelnemers van 18-30 geven gemiddeld een 4,1, tegenover een 4,5 van de 66-plussers. Dit lijkt in lijn te zijn met de resultaten in tabel 17 en 19, paragraaf 6.3 en 6.4: jongeren zoeken minder vaak de kandidaat thuis al op en hebben juist meer aandacht voor het boekje in het stemhokje. Bij de soort opleiding zijn geen grote verschillen te zien.

6.7 De waardering van de kiezer voor de informatie en uitleg vooraf

Aan de deelnemers in de experimenteergemeenten zijn extra vragen gesteld over de informatie en uitleg die kiezers kregen over het nieuwe stembiljet voorafgaand aan het stemmen.

Op de vraag ‘Wat vindt u van de hoeveelheid informatie die u van tevoren heeft ontvangen over het nieuwe stembiljet’ antwoordt driekwart dat deze informatie voldoende was, wat overeenkomt met het tweede experiment. Opvallend is dat de deelnemers in de ervaren experimenteergemeenten zelfs nog iets meer tevreden zijn over de hoeveelheid informatie (79%).

Tabel 25: Wat vonden de deelnemers van de hoeveelheid informatie vooraf over het nieuwe stembiljet

	Alle GR 2026	Nieuwe GR 2026	Ervaren GR 2026	Ervaren TK 2025
Te veel informatie	5%	5%	5%	4%
Genoeg informatie	75%	74%	79%	74%
Had meer moeten zijn	7%	7%	6%	6%
Geen informatie ontvangen	6%	7%	4%	7%
Weet niet/geen mening	7%	7%	7%	9%
Aantal	7155	4968	2187	3007

Leeftijd heeft in beperkte mate invloed op de mening over de hoeveelheid informatie vooraf. Ouderen (66+) geven iets vaker het antwoord ‘genoeg informatie’ (80%). En jongeren tot 31 jaar geven het vaakst aan helemaal geen informatie te hebben ontvangen (8%) ten opzichte van slechts 4% bij de 66-plussers. De opleiding laat nauwelijks verschillen zien.

Op de vraag welke informatie de deelnemers hebben gezien, worden spontaan vooral de folder en/of brief bij de stempas (67%), een bericht in de krant (15%) en sociale media (12%) genoemd. Deze percentages komen ongeveer overeen met de eerdere experimenten.

Wat wel opvalt is dat deelnemers in de nieuwe experimenteergemeenten relatief vaker de folder en/of brief bij de stempas (69%) spontaan noemen vergeleken met de ‘ervaren’ deelnemers (61%). Dit hogere percentage ligt dicht bij het resultaat van

het eerste experiment (70%). Dit kan erop wijzen dat de 'nieuwigheid' er in de ervaren gemeenten een beetje af is, waardoor de informatie bij de stempas met minder aandacht is bekeken.

Een aantal gemeenten wijkt op een paar punten af van deze gemiddelden.

- In de ervaren gemeente Boekel noemt slechts 43% de brief en/of folder bij de stempas. Nota bene: na de verkiezingen bleek dat de folder in deze gemeente niet was toegevoegd aan de informatie bij de stempas.
- In de nieuwe gemeente Noordoostpolder noemt 75% de brief en/of folder bij de stempas.
- Een artikel in de krant wordt relatief vaak genoemd in de nieuwe gemeenten Meierijstad (26%) en Soest (23%)
- Sociale media worden het vaakst genoemd in de ervaren gemeente Boekel (19%), en de nieuwe gemeente Noordoostpolder (17%).
- Gemeenten waar het vaakst wordt aangegeven geen informatie gezien te hebben zijn Boekel (28%¹⁰), 's-Hertogenbosch (27%) en Midden Delfland (24%). Nota bene: het hoge percentage in Boekel kan ermee te maken hebben dat daar geen folder was meegestuurd bij de stempas.

Net als bij eerdere experimenten lijken sociale media vooral de doelgroep van 18 tot 30 jaar te hebben bereikt: 19% van de 18 tot 30-jarigen hebben daar iets gezien of gelezen over het nieuwe stembiljet, tegenover 9% van de 66-plussers. Voor het bericht in de krant is dat precies andersom: 24% van de 66-plussers noemt dit spontaan, tegenover slechts 7% van de jongere kiezers. Wat verder opvalt: hoe jonger de deelnemers, des te groter de kans dat ze spontaan niks kunnen noemen: 23% van de 18-30 jarigen tegenover 13% van de 66-plussers. Kijkend naar de soort opleiding zijn er weinig verschillen. Behalve dat sociale media vooral mbo'ers (14%) en hbo'ers (13%) lijken te bereiken.

In tabel 26 is te zien dat ook bij het voorleggen van een aantal informatiebronnen het bereik van de informatie bij de stempas groot lijkt: 75% van de deelnemers geeft aan de folder te hebben gezien. Bij de 18 tot 30-jarigen ligt dit iets lager, en bij de 56-plussers iets hoger.

---

10 In de gemeente Boekel is hier een gedeeltelijke verklaring voor: de leverancier van het drukwerk was vergeten de informatieflyer bij de stempas te voegen.

Tabel 26: Bereik specifieke informatiebronnen, geholpen (niet spontaan), naar leeftijdscategorie

	Total	18-30	31-40	41-55	56-65	66+	wil ik liever niet zeggen
Folder bij de stempas	78%	71%	75%	76%	79%	84%	89%
De website nieuwstembiljet.nl	8%	6%	8%	7%	8%	8%	11%
Posters in uw gemeente	30%	26%	27%	25%	31%	36%	27%
Verkiezingskrant Pro Demos	14%	8%	13%	11%	15%	19%	11%
Beeldstrip bij stempas*	35%	38%	38%	32%	31%	35%	0%

*Alleen in de gemeente Nijmegen.

Net als bij de tweede experimenten tijdens de Tweede Kamerverkiezing was het de bedoeling dat iedereen in het stemlokaal kort uitleg kreeg over het nieuwe stembiljet. Ook als een kiezer zei wel te weten hoe het werkte. Stembureauleden in nieuwe experimenteergemeenten volgden, ter voorbereiding op deze taak, een korte fysieke training waar ze konden oefenen met uitleggen. Het uitvoeren van deze taak lijkt goed gelukt: slechts 4% van de deelnemers aan de enquête zegt dat ze geen uitleg kregen aangeboden. Wel geeft ongeveer een derde van de deelnemers aan dat ze geen uitleg (meer) nodig hadden. Dit percentage ligt in de ervaren gemeenten (begrijpelijkerwijs) hoger. Zo geeft 60% van de kiezers in Midden-Delfland dit antwoord, en maar 6% van de deelnemers in Leiden.

Of mensen nou wel of geen uitleg zeiden nodig te hebben: de waardering voor de uitleg in het stemlokaal is groot: 87% vindt de uitleg heel duidelijk, en 10% duidelijk. De waardering voor de uitleg kwam daarmee op een 4,8 (uit 5), zowel bij de nieuwe als bij de ervaren gemeenten. Stembureauleden zelf waren net ook tevreden over het geven van uitleg aan elke kiezer. Zie hoofdstuk 7.

Ook uit de 1-op-1-gesprekken tijdens het kwalitatieve onderzoek blijkt dat de uitleg in het stembureau positief wordt gewaardeerd. Deelnemers van het kwalitatieve onderzoek vinden deze uitleg belangrijk. Voor het begrip van stemmen met het nieuwe stembiljet en voor extra vertrouwen. Dat geldt zeker voor kiezers die pas op het stembureau ontdekken dat ze met een nieuw stembiljet gaan stemmen. Maar ook kiezers die wel op de hoogte zijn, waren positief over de bevestiging die zij kregen

dankzij de uitleg. “Er stond iemand bij de ingang van het stembureau. Dat was heel prettig. Ze legde het goed uit. Vooral dat als er maar vier zetels zijn, je niet op een vijfde kandidaat moet stemmen omdat je dan een ongeldige stem uitbrengt.”

6.8 Wat verder opviel

Alle deelnemers aan de enquête hadden de mogelijkheid om aan het eind nog iets te zeggen of mee te geven. Het gaat hier dus om open antwoorden. In de experimenteergemeenten maakten 621 deelnemers van deze mogelijkheid gebruik – dat is bijna 9% van het totaal aantal deelnemers.

De analyse van de open antwoorden laat zien dat de reacties van kiezers op het nieuwe stembiljet overwegend positief en constructief zijn. Belangrijkste pluspunten die worden genoemd gaan over gebruiksgemak en formaat. Ze vinden het stembiljet ‘handig’, ‘makkelijk’ en ‘overzichtelijk’. Ook ‘papierbesparing’ en het ‘gemakkelijk vinden van je partij dankzij de logo’s’ werden genoemd. Ruim 10% (66x) gaf spontaan aan hiermee door te willen en dus niet meer terug naar het ‘oude’ formaat.

Ongeveer 10% van de open antwoorden (68) had een negatief sentiment. Het werd soms ingewikkeld gevonden om kandidaten te vinden in het boekje. Mensen die het zelf niet moeilijk vonden, uitten soms hun zorgen over anderen, bijvoorbeeld over ouderen of anderstaligen. Er waren ook wat zorgen over privacy in het hokje tijdens het bladeren in het boekje. En een paar keer werd de wens geuit om terug te keren naar het oude stembiljet.

In de open antwoorden werden ook suggesties gegeven. Een klein aantal geënquêteerden vond het gek dat de partijen verticaal stonden en de kandidaatnummers horizontaal. De logo’s mogen volgens sommigen nog groter of het stembiljet nog kleiner. Een paar keer is genoemd dat het boekje beter een poster kan zijn. En er mag volgens een aantal geënquêteerden nog duidelijkere uitleg komen, bijvoorbeeld over het inkleuren van twee vakjes in plaats van één.

6.9 Bevindingen kiezers die hebben gestemd met behulp van de mal

Op 18 maart kon in alle elf experimenteergemeenten worden gestemd met behulp van een mal die hoort bij het nieuwe stembiljet. In alle gemeenten hebben een of meer kiezers gebruikgemaakt van de mal. Aan deze kiezers is gevraagd deel te nemen aan een enquête over de stemmal. In zes van de elf gemeenten waren kiezers daartoe

bereid. Uiteindelijk beantwoordden 43 ‘mal-stemmers’ vragen over het gebruik van de mal: 15 in de ervaren gemeenten Midden-Delfland, Boekel en Alphen aan den Rijn, en 28 in de nieuwe experimenteergemeenten Gouda, Leiden en Soest.

De ingevulde enquêtes in Midden-Delfland zijn achteraf ongeldig verklaard. Deze waren alle vijf ingevuld bij één stembureau, terwijl er op die locatie slechts één keer met de mal was gestemd. Het aantal meegerekende enquêtes is dus 38, waarvan 10 in de ervaren gemeenten.

Van de 28 geënquêteerden in de nieuwe experimenteergemeenten hadden er 14 nog niet eerder gestemd met behulp van een mal. Van de 10 geënquêteerden in de ervaren experimenteergemeenten hadden er vier nog nooit gestemd met een mal (dus niet met de grotere mal en ook niet met de nieuwe, kleinere mal).

In Tynaarlo, ’s-Hertogenbosch, Meierijstad, Noordoostpolder en Nijmegen is wel gestemd met behulp van de mal bij het nieuwe stembiljet, maar namen mensen niet deel aan de enquête achteraf.

Tabel 27: Overzicht deelnemers aan de enquête over de mal

	Ervaren experimenteer- gemeenten	Nieuwe experimenteer- gemeenten	Totaal
Totaal deelnemers die stemden met de nieuwe mal	10	28	38
Hadden eerder gestemd met de mal die hoort bij het huidige stembiljet	5	14	19
Hadden eerder gestemd met de nieuwe mal	6	-	6
Hadden nog niet eerder met een mal gestemd (niet met de huidige, niet met de nieuwe)	4	14	18

27 van de 38 deelnemers – dus bijna driekwart – wist vooraf dat ze gingen stemmen met een nieuw stembiljet en een nieuwe mal. In Leiden waren de meeste mensen op de hoogte (bijna 85%).

6.9.1 De waardering voor het gebruiksgemak van de mal

Deelnemers aan de enquête werd gevraagd een cijfer tussen de 1 (heel moeilijk) en de 5 (heel makkelijk) te geven voor het gebruiksgemak van de mal in het algemeen, en voor de vindbaarheid van de gaatjes en het formaat van het stembiljet in het bijzonder.

Een van de 38 geënquêteerden gaf een 2 en vond het stemmen met de mal dus moeilijk. Vijf deelnemers gaven een 3 – zij vonden het niet moeilijk en niet makkelijk. De overige 32 deelnemers vonden het stemmen makkelijk of heel makkelijk. De gemiddelde score komt daarmee op een 4,2. De score voor de vindbaarheid van de gaatjes ligt iets lager: gemiddeld een 3,8. Het formaat van het stembiljet wordt door een ruime meerderheid (33 deelnemers) als handig of heel handig beoordeeld: de gemiddelde score is ook hier een 4,2.

35 van de 38 kiezers gaven aan genoeg privacy te ervaren bij het uitbrengen van hun stem. 2 kiezers vonden dat niet, en 1 kiezer wist het niet.

Van de 19 deelnemers aan de enquête die in het verleden al eens gestemd hadden met een andere, grotere mal, gaven 17 de voorkeur aan de nieuwe mal, 1 aan de oude en 1 had geen voorkeur.

De waardering lag in de ervaren experimenteergemeenten iets hoger dan in de nieuwe gemeenten. Vergeleken met de onderzoeksresultaten bij de Europees Parlementsvierkiezing op 6 juni 2024 was het oordeel over het vinden van de gaatjes en het formaat iets minder positief.

Kiezers die al eerder met een mal stemden – de ‘oude’ of de nieuwe – waren iets positiever dan kiezers die voor de eerste keer met de mal stemden. En kiezers die op de hoogte waren dat ze gingen stemmen met het nieuwe stembiljet gaven ook een hogere beoordeling.

Tabel 28: Waardering voor het gebruiksgemak van de mal

	Alle GR 2026	Nieuwe GR 2026	Ervaren GR 2026	Totaal EP 2024
Gebruiksgemak algemeen	4,2	4,2	4,4	4,2
Gaatjes	3,8	3,7	4,3	4,2
Formaat stembiljet	4,2	4,1	4,4	4,7

6.9.2 De waardering voor de audiovoorziening in het stembiljet

Bij de mal zit een audiovoorziening, die het gebruik van de mal uitlegt en de partijen en kandidaten opleest. Twaalf van de 38 deelnemers hadden de audio helemaal beluisterd, en negen deden dat een beetje. De meesten vonden de uitleg duidelijk of heel duidelijk.

De 17 andere geënquêteerden maakten dus geen gebruik van de audiovoorziening. Redenen die zij daarvoor gaven: vijf deelnemers wisten al hoe het werkte en wat ze wilden invullen en tien vonden de uitleg niet handig of te lang duren. Drie stemmers gaven (ook nog) als antwoord ‘andere redenen’.

Vergeleken met de Europees Parlementsverkiezing in 2024 beluisterden dit keer meer deelnemers de audio.

6.9.3 De mate waarin vooraf de kandidatenlijst is beluisterd

Van de 38 deelnemers aan de enquête hadden 28 hun keuze voor een kandidaat bepaald voordat ze naar het stembureau kwamen. Om te weten op welke kandidaat ze wilden stemmen had ruim de helft (22 deelnemers) vooraf de kandidatenlijst op de website van de gemeente afgeluisterd.

6.9.4 De waardering van de kiezer voor de informatie vooraf

Voorafgaand aan de verkiezing zijn in de experimenteergemeenten vanuit de verschillende gemeentelijke verkiezingsteams lokale belangenverenigingen benaderd. Niet alleen blinde en slechtziende kiezers, maar ook kiezers met een beperking aan het bewegingsapparaat. Zij werden gewezen op het feit dat er in de gemeente gestemd kon worden met behulp van een nieuwe stemmal. In een aantal gemeenten kon vooraf geoefend worden. Er zijn geen gegevens beschikbaar over hoeveel mensen daadwerkelijk vooraf zijn komen oefenen.

Van de 38 deelnemers aan de enquête over de stemmal zegt een ruime meerderheid (29 deelnemers) genoeg informatie vooraf te hebben gekregen over het gebruik van de mal en het nieuwe stembiljet. Er zijn wel verschillen per gemeente. In Gouda vonden 4 van de 8 deelnemers dat ze niet genoeg informatie hadden gekregen, terwijl in Leiden (bijna) alle deelnemers vonden dat ze goed waren geïnformeerd.

7

**Bevindingen
stembureauleden
en tellers**

7 Bevindingen onder stembureauleden en tellers

Net als bij de twee voorgaande experimenten is in de dagen na de stemming een mail gestuurd aan de stembureauleden en tellers, met daarin een link naar een online enquête. Dat gebeurde in de experimenteergemeenten en in de referentiegemeenten. Het doel hierbij was om minimaal 70% van de verstuurd vragenlijsten ingevuld terug te krijgen.

4.179 stembureauleden vulden uiteindelijk de enquête in: 3.067 in de experimenteergemeenten, waarvan 705 ‘alleen tellers’. In de referentiegemeenten reageerden 1.112 stembureauleden, waarvan er 33 alleen hebben geteld. In de referentiegemeenten Heiloo en Teylingen werd het minimale responspercentage van 70% bij lange na niet gehaald. Zie ook bijlage VI tabel 03. De resultaten van deze gemeenten zijn daarom niet meegenomen in dit verslag. Dat betekent dat er voor Tynaarlo (referentie: Heiloo) en Midden-Delfland (referentie: Teylingen) helaas geen referentiegemeenten zijn meegenomen in de evaluatie.

De vragenlijsten waren opgesteld om gericht informatie op te halen over de volgende evaluatiepunten:

- of en in welke mate de stembureauleden het tellen van de nieuwe stembiljetten eenvoudiger vonden dan het tellen van de huidige stembiljetten;
- het verschil met tellen tussen het vorige en het huidige experiment;
- de waardering van de stembureauleden voor het instructiemateriaal;
- de impact van het nieuwe stembiljet op de werkzaamheden van stembureauleden.

7.1 Of en in welke mate de stembureauleden het tellen van de nieuwe stembiljetten eenvoudiger vonden

In totaal waren 2.088 deelnemers aan de enquête betrokken bij het tellen van de stembiljetten in de experimenteergemeenten. Van degenen die zowel het huidige als het nieuwe stembiljet hebben geteld, vindt 99% (2.067 tellers) dat het nieuwe stembiljet makkelijker telt. 97% van de tellers had vooraf instructie gehad over het tellen met het nieuwe stembiljet, en van hen voelde 94% zich goed voorbereid op het tellen. Deze uitkomsten bevestigen de resultaten van de onderzoeken onder stembureauleden en tellers tijdens de eerdere experimenten.

Tabel 29: Het tellen van het nieuwe stembiljet vergeleken met het huidige stembiljet

	GR 2026	TK 2025	EP 2024
Het nieuwe stembiljet telt makkelijker	99%	99%	99%
Het nieuwe stembiljet telt moeilijker	0%	0%	0%
Niet makkelijker en niet moeilijker	1%	1%	1%
Totaal	2088	736	1075

Van de stembureauleden die zowel bij het vorige experiment als bij dit experiment het nieuwe stembiljet hadden geteld, vond 66% dat het tellen (nog) makkelijker ging en 33% dat er geen verschil was met de vorige keer. Volgens 1% was het tellen van het nieuwe stembiljet minder makkelijk dan bij het vorige experiment. Als reden wordt gegeven: de dikte van het papier.

Tabel 30: Het tellen van het nieuwe stembiljet vergeleken met de vorige verkiezing met het nieuwe stembiljet

	Totaal	Alphen a/d Rijn	Boekel	Midden Delfland	Tynaarlo
Dit keer ging het tellen van het nieuwe stembiljet (nog) makkelijker	66%	69%	53%	78%	53%
Er is geen verschil met de vorige keer	33%	30%	47%	22%	45%
Dit keer ging het tellen van het nieuwe stembiljet minder makkelijk	1%	1%	0%	0%	1%
Totaal	417	282	30	32	73

Over het algemeen vindt een ruime meerderheid van de stembureauleden, net als bij de vorige experimenten, dat het tellen van de stemmen goed is verlopen. Ten opzichte van het tellen van het huidige stembiljet hebben stembureauleden 10% meer vertrouwen dat de telling goed is verlopen (gemiddeld 80% voor het telling met het nieuwe biljet, ten opzichte van 70% voor telling met het huidige biljet).

Tabel 31: Oordeel of het tellen goed is verlopen

	Experimenteergemeenten			Referentiegemeenten		
	GR 2026	TK 2025	EP 2024	GR 2026	TK 2025	EP 2024
Helemaal mee eens	84%	74%	82%	73%	65%	69%
Mee eens	15%	19%	16%	25%	31%	28%
Niet mee eens/ niet mee oneens	1%	4%	1%	1%	3%	2%
Mee oneens	0%	2%	0%	1%	1%	2%
Helemaal mee oneens	0%	1%	0%	0%	0%	0%
Totaal	2639	898	1075	1039	1012	403

Tellers is ook gevraagd de verschillende onderdelen van het telproces te beoordelen op een schaal van 1 (heel negatief) tot 5 (heel positief): van het legen van de stembussen en het openvouwen tot en met het sorteren op kandidaat. Ook deze uitkomsten zijn helemaal in lijn met de vorige experimenten: het nieuwe stembiljet scoort positiever, vergeleken met de referentiegemeenten. En, net als bij de Europees Parlementsverkiezing en de Tweede Kamerverkiezing, zijn de verschillen het grootst voor de onderdelen ‘uitvouwen’, ‘het sorteren op partij’ en ‘het tellen van de partijen’ (tabel 32 en 33).

Tabel 32: Waardering telprocesonderdelen experimenteergemeenten

	Heel positief	Positief	Neutraal	Negatief	Heel negatief
Uitvouwen van stembiljetten	87%	12%	0%	0%	0%
Sorteren op partij	80%	18%	1%	0%	0%
Tellen van de partijen	78%	20%	2%	0%	0%
Sorteren op de kandidaat	78%	20%	2%	0%	0%
Legen van stembussen	77%	19%	3%	0%	0%
Tellen van de kandidaten	76%	22%	2%	0%	0%
Inpakken en verzegelen van de stembiljetten	59%	30%	9%	2%	0%

Tabel 33: Waardering telprocesonderdelen referentiegemeenten

	Heel positief	Positief	Neutraal	Negatief	Heel negatief
Uitvouwen van stembiljetten	34%	43%	15%	7%	1%
Sorteren op partij	44%	48%	6%	1%	0%
Tellen van de partijen	40%	49%	9%	2%	0%
Sorteren op de kandidaat	39%	47%	10%	2%	1%
Legen van stembussen	52%	37%	10%	1%	0%
Tellen van de kandidaten	38%	48%	10%	3%	1%
Inpakken en verzegelen van de stembiljetten	30%	48%	20%	2%	0%

De beoordeling op onderdelen van het telproces in experimenteer- en referentiegemeenten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen.

7.2 De waardering van de stembureauleden voor het instructiemateriaal

Ter voorbereiding op de verkiezing met het nieuwe stembiljet kregen alle stembureauleden in de experimenteergemeenten instructie over het nieuwe stembiljet en hun nieuwe taken. Het ministerie van BZK stelde de volgende middelen ter beschikking:

- een instructievideo van 6 minuten (op te nemen in een e-learning of een fysieke training)
- een powerpointpresentatie (te gebruiken in een fysieke training)
- de handreiking ‘instructie voor stembureauleden’
- een uitgeschreven uitleg-script

Experimenteergemeenten bepaalden zelf hoe ze hun stembureauleden traiden.

De middelen die zij hiervoor inzetten waren onder andere:

- e-learning
- fysieke training
- online training
- inloopbijeenkomsten

De inzet hiervan verschilde per gemeente. In meeste experimenteergemeenten volgden de stembureauleden een e-learning. Alle nieuwe en een deel van de ervaren

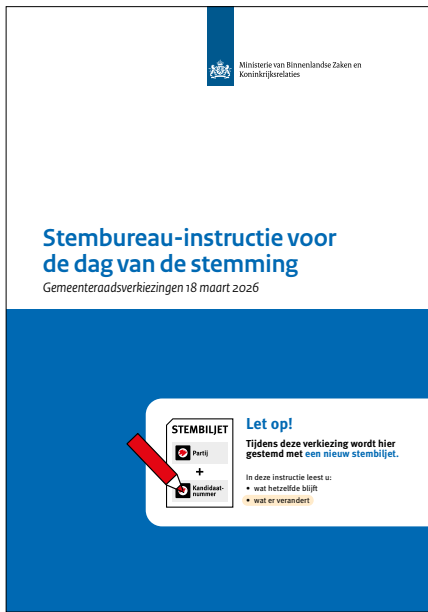
experimenteergemeenten verzorgden – al dan niet voor een deel van de stembureauleden – een fysieke trainingsmodule over het uitleg geven aan kiezers. In de gemeente 's-Hertogenbosch volgden alle stembureauleden en tellers een fysieke training.

Tabel 34: Op welke manier hebben de stembureauleden instructies gekregen?

	Totaal	Alphen ad Rijn	Boekel	Midden Delfland	Tynaarlo	's-Hertogenbosch	Gouda	Leiden	Meierijstad	NO-polder	Nijmegen	Soest
E-learning	76%	93%	100%	90%	95%	25%	78%	85%	84%	80%	79%	93%
Video	55%	46%	50%	62%	29%	46%	51%	68%	58%	50%	66%	51%
Fysieke training	44%	8%	50%	3%	5%	91%	33%	29%	37%	66%	42%	82%
Online training	13%	11%	17%	7%	9%	7%	14%	22%	20%	12%	11%	12%
Inloopbijeenkomst	16%	17%	6%	3%	1%	13%	5%	4%	23%	28%	22%	21%
Anders, namelijk:	2%	3%	0%	3%	4%	1%	0%	2%	1%	4%	2%	1%
Geen instructie	1%	0%	0%	0%	2%	0%	4%	2%	1%	0%	1%	0%
n=	2378	302	18	29	102	337	148	320	240	174	531	177

In totaal heeft 97% van stembureauleden in de experimenteergemeenten een vorm van instructie gevolgd. Bijna iedereen vond de informatie duidelijk of heel duidelijk. Er is geen verschil in waardering tussen de ervaren en de nieuwe experimenteergemeenten. Stembureauleden in de gemeente 's-Hertogenbosch zijn extra positief: zij vinden de instructie significant duidelijker dan leden in andere gemeenten. De leden in Leiden geven in de beoordeling vaker aan dat bepaalde taken niet op hen van toepassing zijn. Hier is gekozen om stembureauleden met de rol van 'uitlegger' apart te instrueren. Omdat in dit onderzoek wel alle stembureauleden deze vraag hebben beantwoord, is het aantal antwoorden 'niet van toepassing' hier hoger.

Net zoals bij de vorige experimenten, kregen alle stembureauleden een handout met instructie voor op de dag van de stemming (afbeelding 3).

Afbeelding 3: Instructie voor stembureauleden

Bijna 93% van de 2378 stembureauleden heeft de handout gelezen, van de resterende 7% zegt meer dan de helft de instructie niet te hebben ontvangen. Bijna alle stembureauleden die de handout hebben gelezen, vonden de uitleg in de handout ‘duidelijk’ of ‘heel duidelijk’.

Tabel 35: Oordeel over de uitleg in het document ‘Instructie voor stembureauleden’ tijdens gemeenteraadsverkiezingen

	Totaal	Alphen ad Rijn	Boekel	Midden Delfland	Tynaarlo	's-Hertogenbosch	Gouda	Leiden	Meerijstad	Noordoostpolder	Nijmegen	Soest
Heel duidelijk	55%	48%	50%	46%	56%	59%	53%	51%	61%	53%	55%	54%
Duidelijk	41%	47%	50%	54%	40%	36%	40%	44%	37%	44%	38%	39%
Neutraal	2%	4%	0%	0%	0%	2%	5%	1%	0%	1%	2%	2%
Onduidelijk	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1%	1%	0%	0%	0%	0%
Heel onduidelijk	3%	1%	0%	0%	4%	3%	2%	2%	2%	2%	4%	5%

7.3 De impact van het gebruik van het nieuwe stembiljet op de werkzaamheden van stembureauleden

Vergeleken met het werken met het huidige stembiljet, krijgen stembureauleden waar wordt geëxperimenteerd met het nieuwe stembiljet er nieuwe taken bij. Zo was er, net als bij vorige experimenten, een extra stembureaulid aanwezig om kiezers welkom te heten en uitleg te geven over het nieuwe stembiljet. Net als bij de experimenten tijdens de Tweede Kamerverkiezing was het ook nu de bedoeling dat alle kiezers kort uitleg kregen over het nieuwe stembiljet. De stembureauleden volgden daarbij steeds hetzelfde script, zodat de uitleg zoveel mogelijk overal hetzelfde was. Dit script is voor de gemeenteraadsverkiezingen nog geüpdatet op basis van praktische bevindingen uit de vorige experimenten. De uitleg kon worden gegeven bij binnenkomst van het stemlokaal, aan groepjes wachtenden in de rij, of aan de stembureautafel bij het overhandigen van het stembiljet. 90% van alle stembureauleden geeft aan dat het inderdaad gelukt is om alle kiezers voor het stemmen uitleg te geven, 10% zegt dat er kiezers zijn die hebben gestemd zonder uitleg. Nota bene: van de deelnemers aan de enquête onder kiezers gaf ruim een derde van de kiezers (36%) aan geen uitleg te hebben gevolgd. Van hen gaf 32% aan geen uitleg nodig te hebben gehad en 4% dat er geen uitleg werd aangeboden. Zie hoofdstuk 6.7.

De belangrijkste reden om geen uitleg te geven was dat kiezers zelf aangaven geen uitleg te willen. Dit komt voornamelijk voor in de gemeenten die al aan meerdere experimenten hebben meegedaan. In Tynaarlo, waar 4% van stembureauleden aangeven de uitleg niet goed te kunnen geven, zijn kiezers al erg gewend aan het nieuwe stembiljet. Daardoor geven zij vaak aan geen extra uitleg te willen. Stembureauleden lossen dit op door met nieuwe weetjes de kiezers aan te spreken, zodat zij alsnog in gesprek komen.

Stembureauleden in nieuwe experimenteergemeenten hebben minder moeite om kiezers aan te spreken dan de gemeenten die al meerdere experimenten hebben gedaan (90% van nieuwe experimenteergemeenten voert deze taak goed of zeer goed uit ten opzichte van 82% in gemeenten die al eerder aan het experiment meededen.) 12 stembureauleden zeggen dat het op piekmomenten niet altijd lukt.

Ook over de uitvoering van hun andere nieuwe taken zijn de stembureauleden tevreden. Het overgrote deel vindt dat ze die taken goed of heel goed konden uitvoeren.

Dat geldt voor kiezers welkom heten (92% goed of heel goed), vragen beantwoorden van kiezers over het nieuwe stembiljet (87% goed of heel goed) en controleren van het boekje met de lijsten met kandidaten in het stemhokje (94% goed of heel goed).

Tabel 36: Vragen van kiezers beantwoorden over nieuw stembiljet

	Totaal	Alphen ad Rijn	Boekel	Midden Delfland	Tynaarlo	's-Hertogenbosch	Gouda	Leiden	Meerijstad	Noordoostpolder	Nijmegen	Soest
Heel slecht	0%	0%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Slecht	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Neutraal	2%	5%	0%	0%	3%	1%	2%	2%	2%	1%	1%	1%
Goed	29%	31%	33%	17%	27%	25%	31%	27%	30%	31%	32%	29%
Heel goed	65%	62%	61%	76%	65%	72%	64%	62%	65%	60%	65%	70%
Niet van toepassing	4%	2%	6%	7%	4%	1%	3%	9%	3%	8%	3%	1%

Tabel 37: Boekje met lijsten met kandidaten in het stembiljet controleren

	Totaal	Alphen ad Rijn	Boekel	Midden Delfland	Tynaarlo	's-Hertogenbosch	Gouda	Leiden	Meerijstad	Noordoostpolder	Nijmegen	Soest
Heel slecht	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Slecht	1%	0%	0%	0%	0%	0%	1%	2%	0%	1%	1%	0%
Neutraal	7%	4%	6%	3%	5%	5%	12%	10%	5%	7%	6%	9%
Goed	32%	33%	50%	34%	26%	31%	29%	28%	31%	32%	35%	38%
Heel goed	49%	52%	44%	55%	66%	58%	45%	42%	52%	48%	43%	49%
Niet van toepassing	11%	11%	0%	7%	3%	5%	14%	18%	12%	12%	14%	5%

8

**Bevindingen
onder de
gemeentelijke
verkiezingsteams**

8 Bevindingen onder de gemeentelijke verkiezingsteams (inclusief leveranciers)

Binnen de elf experimenteergemeenten waren medewerkers van de verkiezingsteams – net als bij andere verkiezingen – verantwoordelijk voor de organisatie van de gemeenteraadsverkiezingen op 18 maart 2026. Om deze teams daarbij te ondersteunen waren er verschillende middelen en bijeenkomsten. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen de vier ervaren en de zeven nieuwe experimenteergemeenten.

Het ministerie van BZK bood de volgende ondersteuning aan alle experimenteergemeenten:

- een draaiboek op hoofdlijnen (met linkjes naar documenten of webpagina's met meer informatie);
- een kick-off bijeenkomst;
- instructiemiddelen voor stembureauleden (presentatie ppt, video, e-learning, handout, uitlegscript);
- maandelijkse online inloopspreekuren;
- 3 x online overleg met gemeentelijke communicatiemedewerkers.

Voor nieuwe experimenteergemeenten was er daarnaast nog extra ondersteuning, namelijk:

- wekelijkse online check-ins gedurende 4 maanden voorafgaand aan de verkiezingsdag;
- een fysieke train-de-trainer bijeenkomst in Utrecht (over het uitleggen van alles rondom het nieuwe stembiljet aan de voorzitters van stembureaus)
- een fysieke trainingsmodule voor uitleggevers (gegeven door het ministerie van BZK en de gemeenten zelf aan uitleggende stembureauleden).

En de ervaren experimenteergemeenten konden, als zij dat wilden, via het ministerie extra externe uitleggevers krijgen voor locaties waar bij de vorige experimenten relatief vaak ongeldig is gestemd. Tynaarlo regelde deze extra uitleggevers zelf, de andere ervaren experimenteergemeenten maakten wel gebruik van deze mogelijkheid.

De fysieke train-de-trainer bijeenkomst en de trainingsmodule voor uitleggevers waren nieuw, net als de mogelijkheid om gebruik te maken van een extra uitleggever.

In de week na de verkiezing ontvingen alle experimenteergemeenten een enquête. De vragen daarin waren in lijn met de gespreksleidraad die tijdens de vorige

experimenten is gebruikt bij de fysieke evaluatiegesprekken. Zo zijn de antwoorden van de verschillende gemeenten te vergelijken met elkaar, maar ook met de resultaten van de gesprekken vlak na de experimenten tijdens de Tweede Kamerverkiezing. In bijlage VI is een samenvatting van alle antwoorden van de enquête te vinden.

Tabel 38: Aantal ingevulde enquêtes teams verkiezingen gemeenten

	Ervaren experimenteergemeenten			Nieuwe experimenteergemeenten							
	Alphen ad Rijn	Boekel	Midden-Delfland	Tynaarlo	's-Hertogenbosch	Gouda	Leiden	Meerijstad	Nijmegen	Noordoostpolder	Soest
Ingevulde enquêtes	5	1	1	3	1	7	1	1	1	7	3

8.1 Voorbereiding en werkdruk

Een van de eerste vragen in de enquête was in hoeverre de teams zich voorbereid voelden op deze verkiezingen met het nieuwe stembiljet. Vrijwel iedereen gaf hier het antwoord ‘zich goed voorbereid’ te hebben gevoeld. Succesfactoren waren hierbij:

- heldere materialen (gemeentedraaiboek, toolkit, kiezersreis) en goede ondersteuning vanuit BZK en de Kiesraad;
- routine en ervaring (bij ervaren experimenteergemeenten);
- goede interne organisatie;
- goede voorlichting en trainingen.

Bij de vorige experimenten gaven de ervaren gemeenten aan dat de organisatie van de verkiezingen met het nieuwe stembiljet meer tijd kostte dan de organisatie met het huidige stembiljet. Hoe was dat tijdens deze gemeenteraadsverkiezingen?

In de ervaren experimenteergemeenten heeft de helft van de tien deelnemers aan de enquête meer werkdruk ervaren dan bij de vorige experimenten. Die hogere werkdruk werd vrijwel unaniem toegeschreven aan het feit dat het om gemeenteraadsverkiezingen ging, wat ‘extra taken’ en ‘gedoe vanuit de lokale politiek’ met zich meebracht. Bij de andere vijf geënquêteerden werd dezelfde of iets minder werkdruk ervaren.

Bij de nieuwe gemeenten gaven de meeste deelnemers aan dat ze de werkdruk ‘gemiddeld’ (9x) of ‘hoog, maar goed te doen’ (9x) vonden. Te hoge werkdruk werd door niemand ervaren. Ook hier werd vaak (10x) aangegeven dat de gemeenteraadsverkiezingen sowieso meer werkdruk met zich meebrengen. Door vijf van de 21 deelnemers werd aangegeven dat deze verkiezingen meer werkdruk gaven dan de vorige verkiezingen met het huidige stembiljet.

Voor de nieuwe experimenteergemeenten verwachten bij de volgende verkiezingen minder werkdruk: bijna de helft. Bij de ervaren gemeenten verwachten de meesten (7x) net zoveel werkdruk. Meer werkdruk wordt slechts enkele keren genoemd in alle gemeenten. Als reden voor ‘net zoveel’ of ‘meer werkdruk’ wordt vooral door de ervaren gemeenten (4x) genoemd dat het in 2027 gecombineerde verkiezingen zijn die extra uitdagingen met zich meebrengen.

8.2 Verkiezingsdrukwerk

Net als bij de tweede keer experimenteren, zijn alle gemeenten positief over de informatie die ze kregen over het te bestellen verkiezingsdrukwerk. De richtlijnen voor het stembiljet, de lijsten met kandidaten en bevestigingsmaterialen waren grotendeels duidelijk.

Voor de stembescheiden konden de leveranciers voor het eerst gebruik maken van bronbestanden met geautomatiseerde opmaak. Dat is bij de meeste gemeenten neutraal of goed verlopen. In vijf gemeenten (Alphen aan den Rijn, Midden-Delfland, Noordoostpolder, Meierijstad en 's-Hertogenbosch) werd aangegeven dat dat beter kan.

Wat kan beter? Een aantal keren werd genoemd (4x) dat drukwerkleveranciers soms niet goed of te laat op de hoogte waren van de richtlijnen. In Meierijstad zijn de proefdrukken meerdere keren afgekeurd. En in Alphen aan den Rijn werd de opmaak van het brievenbusmodel van de lijsten met kandidaten genoemd als verbeterpunt: te groot en te veel witruimte

8.3 Logistiek

Alle experimenteergemeenten geven aan dat de distributie van het nieuwe stembiljet en de lijsten met kandidaten goed is verlopen – net als bij de eerdere experimenten. Bij de ervaren gemeenten verliep het even goed als de vorige keer. De nieuwe gemeenten zeggen vrijwel unaniem dat het beter ging dankzij het kleine stembiljet. ‘Minder papier’, ‘kleinere dozen’, ‘minder opslagruimte’ zijn veelgenoemde voordelen.

8.4 Training van stembureauleden

In de nieuwe gemeenten was dit keer extra aandacht voor het trainen van de stembureauleden over het nieuwe stembiljet. Het ministerie van BZK verzorgde onder andere een train-de-trainer-bijeenkomst voor de verkiezingsteams. De presentatie die daar werd gegeven konden de teams zelf op maat maken voor de de bijeenkomsten met de voorzitters van de stembureaus.

In de enquête is aan verkiezingsteams van de nieuwe gemeenten gevraagd in hoeverre zij zich goed voorbereid voelden om deze trainingen te geven. Iedereen die hierbij betrokken was, gaf aan: 'ik voelde me goed voorbereid'. Vooral de voorbeeldpresentatie droeg hieraan bij.

Van stembureauleden werd onder andere verwacht dat zij actief voorlichting gaven aan alle kiezers. Alle ervaren verkiezingsteams geven aan dat ze de stembureauleden hierover op de hoogte hebben gebracht door middel van de e-learning en door hen actief te wijzen op de instructievideo, het uitlegscript en de andere middelen op nieuwstembiljet.nl/sbl. In Alphen aan den Rijn en Tynaarlo is hier ook extra aandacht aan gegeven tijdens de bijeenkomsten voor de stembureauvoorzitters.

In de nieuwe experimenteergemeenten zijn daarnaast fysieke trainingen georganiseerd voor de stembureauleden die uitleg gaven. Het ministerie van BZK maakte hiervoor een presentatie en was aanwezig tijdens de (eerste) trainingsbijeenkomsten. Uit de enquête blijkt dat deze trainingen volgens alle nieuwe teams verkiezingen 'in hoge mate hebben bijgedragen' aan het actief uitleg geven in de stembureaus.

In tabel 39 is te zien dat de hulpmiddelen om kennis over te brengen aan stembureauleden door de meerderheid van de teams werd gewaardeerd als belangrijk of heel belangrijk. De e-learning scoort het hoogst bij alle verkiezingsteams, zowel nieuw, als ervaren.

Verskil tussen de antwoorden van de nieuwe en de ervaren teams was vooral te zien bij de fysieke training. Die werd bij de nieuwe verkiezingsteams door 17 van de 21 geënquêteerden gescoord als belangrijk of heel belangrijk. In de ervaren gemeenten werden die trainingen nog maar door drie van de tien als (heel) belangrijk ervaren. Vijf van de tien vulden 'n.v.t.' in, deels omdat deze fysieke trainingen over het nieuwe stembiljet in die gemeenten niet meer werden gegeven.

Tabel 39: In hoeverre de beschikbare hulpmiddelen belangrijk waren voor het overbrengen van kennis over het nieuwe stembiljet aan stembureauleden

	Nvt	Overbodig	Niet zo belangrijk	Belangrijk	Heel belangrijk
E-learning	3	-	1	16	11
Fysieke training mbv powerpoint	8	-	3	12	8
Instructievideo (6 min)	5	2	-	16	8
Hand-out instructieboekje	6	-	4	17	4
Uitlegscript	5	-	2	15	9
Instructie bevestigen en vervangen lmk stemhokje	4	1	8	12	6
Nieuwstembiljet.nl+pagina voor stembureauleden	5	1	4	14	7

8.5 Ondersteuning organisatie vanuit BZK

Naast de hulpmiddelen ten behoeve van het trainen van de stembureauleden en de wekelijkse check-ins met de nieuwe experimenteergemeenten, verzorgde het ministerie ook algemene ondersteuning bij de organisatie van de verkiezingen met het nieuwe stembiljet. Onder andere met een gemeentedraaiboek op hoofdlijnen, een fysieke kick-off en regelmatige inloopsprekuren waarin gemeenten ervaringen konden uitwisselen. In tabel 40 is te zien in hoeverre de verschillende onderdelen van die ondersteuning werden ervaren als belangrijk.

De duidelijke winnaar is het gemeentedraaiboek op hoofdlijnen. Deze werd door vrijwel iedereen belangrijk of heel belangrijk gevonden. Wat betreft de fysieke kick-off en de online inloopsprekuren liepen de meningen meer uiteen. De meerderheid vond deze bijeenkomsten belangrijk. Zo werd de kick-off gezien als een goede manier om het ‘wij-gevoel’ te creëren en de drempel te verlagen om elkaar daarna op te zoeken om ervaringen uit te wisselen. De inloopsprekuren werden vooral door de ervaren gemeenten vaker als ‘niet zo belangrijk’ gezien. Deels omdat zij daar zelf minder uithalen. Minder frequente bijeenkomsten met een meer duidelijke vorm zouden een oplossing kunnen zijn. Ook werd aangegeven dat het beoogde ‘buddy-systeem’ van ervaren en nieuwe gemeenten niet zo goed van de grond kwam.

Tabel 40: In hoeverre de verschillende vormen van ondersteuning vanuit BZK werden ervaren als belangrijk voor het organiseren van de verkiezingen met het nieuwe stembiljet

	overbodig	niet zo belangrijk	belangrijk	heel belangrijk
Fysieke kick-off (in Utrecht)	1	12	14	4
Online spreekuren met andere gemeenten	1	11	14	5
Gemeentedraaiboek op hoofdlijnen	1	-	21	9

8.6 Tellen

De verkiezingsteams in alle experimenteergemeenten zijn het er unaniem over eens dat het tellen van het nieuwe, kleinere stembiljet sneller ging dan bij verkiezingen met het huidige stembiljet. Zowel bij het tellen op woensdagavond als bij het centraal tellen op donderdag. De meerderheid gaf aan dat het ‘veel sneller’ ging, de anderen ‘iets sneller’.

8.7 Bevindingen onder leveranciers

Net als na de vorige experimenten met het nieuwe stembiljet is ook dit keer weer geëvalueerd met de drukwerkleveranciers van de experimenteergemeenten. Dit gebeurde in een gesprek tussen de leveranciers en vertegenwoordigers van het ministerie BZK. De leveranciers zijn over het algemeen tevreden. In overleg met de leveranciers wordt gekeken hoe we de processen, rolverdeling, planning en de begeleiding van eventuele nieuwe gemeenten nog verder kunnen optimaliseren.

8.8 Adviezen ter verbetering

De verkiezingsteams geven in de enquête unaniem aan dat de verkiezingsdag goed is verlopen. Met veel enthousiaste reacties van zowel kiezers als stembureauleden. Ook over de voorbereiding, hulpmiddelen en ondersteuning zijn de teams veelal positief. Toch zijn er uiteraard verbeterpunten mee te geven. Hieronder een aantal suggesties die zijn gedaan door verschillende verkiezingsteams:

Communicatie kiezers:

- De term ‘nieuw’ geeft soms verwarring bij mensen die al eerder stemden met het nieuwe stembiljet (alweer een nieuwe?)
- Communicatiemiddelen beter geschikt maken voor lokale en sociale media
- Communiceer duidelijker dat een kiezer bij een fout een nieuw stembiljet mag vragen (bijvoorbeeld in het stemhokje)

Ondersteuning:

- Ontwikkel een beeldbank van middelen die andere experimenteergemeenten inzetten ter inspiratie.
- Toolkit en kiezersreis zijn heel handig: kan hier nog meer informatie in gebundeld worden?

Planning en afstemming:

- Hanteer strakke deadlines voor materialen (daarna geen wijzigingen meer)
- Betere afstemming met drukkers en leveranciers over richtlijnen en instructies
- Logoregistratie: zorg voor duidelijke regels en uitleg voor de politieke partijen

Als laatste vraag werd de teams gevraagd naar een advies voor nieuwe gemeenten die gaan stemmen met het nieuwe stembiljet. Antwoorden daarop zijn: ‘doe vooral mee’, ‘begin op tijd’, ‘straal enthousiasme uit’ en ‘realiseer je dat het nieuwe stembiljet impact heeft op alle onderdelen van het proces’. Meermaals werd het belang benadrukt van het ‘goed informeren en trainen van stembureauleden en voorzitters’ en het ‘inzetten van uitleggevers’. Een aantal gemeenten gaf aan dat ze graag hun ervaringen wilden delen.

9

Analyse teltijden

9 Analyse teltijden

De ervaringen van de stembureauleden (7.1) en de verkiezingsteams (8.5) laten ook nu weer zien dat het tellen van het nieuwe stembiljet makkelijker en sneller gaat dan het huidige stembiljet. Blijkt dat ook uit de teltijden? Waren de stembureauleden na sluiting van de stembus sneller klaar met tellen van het nieuwe stembiljet dan de stembureauleden die telden met het huidige stembiljet?

Net als bij de vorige experimenten bleek het lastig om de teltijden in experimenteergemeenten en referentiegemeenten goed met elkaar te vergelijken. Niet alleen de manier waarop geteld werd verschilde: centraal of decentraal, met of zonder turven, enzovoort. Ook zaken als het aantal tellers, het aantal stembiljetten, de ervaring van de tellers en de notering van de start- en eindtijd in het proces verbaal hadden invloed.

Daarom is er ook bij deze derde experimenten voor gekozen om de teltijden terug te rekenen naar het gemiddeld aantal stembiljetten per teller per uur. Daarvoor is ingezoomd op een aantal tellocaties in de experimenteer- en de referentiegemeenten. Daarnaast is er buiten de huidige referentiegemeenten gekeken om tot vergelijkbare locaties te komen waar niet alleen op dezelfde manier werd geteld, maar ook met hetzelfde formaat stembiljet (evenveel verkiesbare partijen).

Uiteindelijk is een steekproef gedaan van stembureaus in de experimenteergemeenten Meierijstad en Noordoostpolder (decentraal tellen) en in Alphen aan den Rijn, Leiden, Midden-Delfland en Nijmegen (centraal tellen). En ter referentie vergelijkbare stembureaus in de gemeenten Edam-Volendam, Tiel, Zoetermeer, Stichtse Vecht en Someren. Zie tabel 41 en 42.

Om het gemiddeld aantal stembiljetten per teller per uur te berekenen vormden de processen-verbaal de basis: de start- en eindtijd in minuten en het aantal getelde stembiljetten.

In lijn met de vorige experimenten is te zien dat het tellen met het nieuwe stembiljet sneller gaat. De verschillen zijn echter minder groot dan bij de Tweede Kamerverkiezing in 2025. Daar bleek het tellen van het nieuwe stembiljet bij centraal tellen zo'n 60% sneller te gaan en bij decentraal tellen maar liefst twee keer zo snel.

De steekproef tijdens de gemeenteraadsverkiezingen laat zien dat het centraal tellen van het nieuwe stembiljet (tabel 41) nu 55% sneller ging dan in de referentiegemeenten en bij decentraal tellen nog maar 9% sneller (tabel 42).

Dat de verschillen in snelheid tussen het tellen met het nieuwe stembiljet en met het huidige stembiljet nu minder groot waren, heeft waarschijnlijk te maken met het formaat van het huidige stembiljet tijdens de gemeenteraadsverkiezingen. Met maximaal 13 partijen was dit biljet veel minder groot dan bij de Tweede Kamerverkiezing (27 partijen). Waardoor het uitvouwen en sorteren ook bij het huidige stembiljet veel sneller ging.

Tabel 41: Steekproef gemiddeld aantal stembiljetten per teller per uur - Centraal tellen (cso)

		EXP Midden-Delfland Hoorbloem 1	REF Someren De Vurherd	EXP Alphen aan den Rijn Kerke-n-Zaenen	REF Zoetermeer Nordhove '86	EXP Leiden De Dobbe-garde	REF Stichtse Vecht 't Kikkerfort	EXP Nijmegen Daalsehof	REF Zoetermeer Stadhuis	
Volgens PV	minuten	105	75	135	120	105	165	90	120	
	stem- biljetten	1357	1243	1497	1629	1336	1354	1876	1814	
Observatie	tellers	8	16	6	10	9	8	10	14	
Resultaat	biljetten per teller	169,6	78	250	163	148	169	188	130	
	biljetten per teller per uur	97	62	111	81	85	62	125	65	55% sneller (nieuw stem- biljet)

Tabel 42: Steekproef gemiddeld aantal stembiljetten per teller per uur - Decentraal tellen (dso)

		EXP Meerijstad De Groene Long	REF Edam-Volendam Bibliotheek Edam	EXP Meerijstad Basisschool Eershot	REF Edam-Volendam Sint Josef	EXP Noordoostpolder Marknesse	REF Tiel Drumptse Hof	EXP Noordoostpolder Nieuw Jeruzalenkerk	REF Tiel Wadenoijen	
Volgens PV	minuten	120	180	110	135	170	100	156	120	
	stem- biljetten	1295	1246	996	926	1166	1305	808	946	
Observatie	tellers	11	6	8	5	6	10	3	10	
Resultaat	biljetten per teller	118	208	125	185	194	131	269	95	
	biljetten per teller per uur	59	69	68	82	69	78	104	47	9% sneller (nieuw stem- biljet)

In tabel 43 is een extra vergelijking gemaakt tussen stembureaus waar een klein aantal stembiljetten is geteld (minder dan 600) en stembureaus waar een groot aantal stembiljetten is geteld (meer dan 1400). Daar is uit af te leiden: hoe groter het aantal stembiljetten, hoe groter het positieve verschil in snelheid bij het nieuwe stembiljet ten opzichte van het huidige stembiljet.

Tabel 43: Steekproef gemiddeld aantal stembiljetten per teller per uur - veel versus weinig stembiljetten per locatie

	Locaties met minder dan 600 stembiljetten		Locaties met meer dan 1400 stembiljetten	
	Experimenteer- gemeenten	Referentie- gemeenten	Experimenteer- gemeenten	Experimenteer- gemeenten
Aantal biljetten gemiddeld per locatie	416	464	1825	1700
Aantal biljetten per teller gemiddeld per uur	51	49	98	69

10

**Aanbevelingen
naar aanleiding
van de onderzoeks-
resultaten**

10 Aanbevelingen naar aanleiding van de onderzoeksresultaten

- Bij de Tweede Kamerverkiezing en de gemeenteraadsverkiezingen was het uitgangspunt dat elke kiezer (kort) uitleg krijgt over het nieuwe stembiljet, ook als de kiezer aangeeft dat niet nodig te hebben. Blijf hier voorlopig mee doorgaan. Het geven van korte uitleg wordt door de meeste kiezers gewaardeerd, en de meeste stembureauleden geven aan dat het nuttig is en over het algemeen goed lukt. Pas zonodig het uitlegsript aan.
- Onderzoek hoe op het stembiljet en in de voorlichting en uitleg aan kiezers extra aandacht kan worden besteed aan het voorkomen van een stem op een niet-bestaand kandidaatnummer.
- Ga na hoe op het stembiljet en in de voorlichting en uitleg aan kiezers extra aandacht kan worden besteed aan voorkomen van een ongeldige stem als gevolg van het inkleuren van alleen een vakje bij een kandidaatnummer (en dus niet bij een partij).
- Onderzoek hoe het gemeentedraaiboek kan worden aangepast of uitgebreid ter ondersteuning van verkiezingsteams die (weer) met het nieuwe stembiljet gaan stemmen.
- Ga na hoe in de voorlichting en uitleg aan kiezers rekening kan worden gehouden met ervaren experimenteergemeenten, met name over de formulering rondom het ‘nieuwe stembiljet’. Voorkom dat ervaren kiezers denken dat er ‘alweer’ een nieuw stembiljet is.
- Onderzoek welke verbeteringen aan de stemmallen kunnen worden aangebracht.

Bijlagen

BIJLAGEN

- I. Nadere regels bij een experiment met het nieuwe stembiljet
- II. Voorbeeld stembiljet, lijsten met kandidaten, stemmal en bevestigingsmateriaal lijsten met kandidaten in stemhokje
- III. Kiezersreis met overzicht van alle voorlichtingsmiddelen om de kiezers vooraf te informeren
- IV. Uitkomsten enquête onder kiezers direct na het stemmen
- V. Uitkomsten enquête onder stembureauleden
- VI. Onderzoeksrapport Mare ‘Evaluatie stemmen met een nieuw stembiljet GR26’
- VII. Samenvatting enquête onder verkiezingsteams experimenteergemeenten
- VIII. Aangepaste vragenlijsten voor kiezers

Verslag evaluatie | Derde keer experimenteren met het nieuwe stembiljet tijdens gemeenteraadsverkiezingen 2026
OSAGE

juni 2026
versienr 1.0